

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Žitý prostor ve vzpomínkách na reálný

socialismus

Kladno

Lucie Klicperová

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Diplomová práce

**Žitý prostor ve vzpomínkách na reálný
socialismus**

Kladno

Lucie Klicperová

Vedoucí práce:

Doc. Petr Lozoviuk Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, červen 2016

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce Doc. Petru Lozoviukovi Ph.D. za podnětné připomínky a vstřícný přístup. Velké poděkování patří také mé rodině, která mi umožnila tuto práci napsat.

Obsah

1 ÚVOD	1
2 PAMĚŤ A VZPOMÍNÁNÍ: DOSAVADNÍ STAV BĀDÁNÍ VE SPOLEČENSKÝCH VĚDÁCH	4
2.1 Paměť jako teoretický koncept.....	5
2.2 Paměť jako nástroj společenskoviědního výzkumu.....	9
3 METODOLOGIE	14
3.1 Obecná povaha biografického výzkumu	14
3.2 Průběh vlastního výzkumu.....	17
4 Kladno: VYBRANÉ ASPEKTY HISTORICKÉHO VÝVOJE Kladna a kladenské společnosti	20
4.1 Obecné pojednání o procesech industrializace a urbanizace	21
4.2 Kladno a jeho industriální, urbánní a společenský vývoj	25
5 Kladno ve vzpomínkových vyprávěních: symboly socialismu a jejich manifestace v prostoru.....	32
5.1 Obecně platné socialistické symboly.....	33
5.1.1 Ráj, mír a hrdinství	33
5.1.2 Sochy, budovy a města	37
5.2 Symboly Kladna ve vzpomínkových vyprávěních.....	40
5.2.1 Rudá záře nad Kladnem: „To byla taková nádhera!“	40
5.2.2 Žitý prostor Kladeňáka: „Ušatý torpédo se mu říkalo.“	43

5.2.3 Poldovka: „My neměli strach kam pudem. My už jsme to věděli.“	53
6 OSOBNÍ STRATEGIE PROŽÍVÁNÍ SOCIALISTICKÉ KAŽDODENNOSTI: „MUSELO SE TO DYCKY ŇÁK VOČŮRAT.“.	62
7 ZÁVĚR	71
8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	74
8.1 Literatura	69
8.2 Internetové zdroje.....	75
9 RESUMÉ	86
10 PŘÍLOHY	88

1 ÚVOD

Tato práce je věnována interpretaci vzpomínkových vyprávění, která reflektují žitý prostor narátorů v období reálného socialismu z dnešní perspektivy. Pro kontextuální ohraničení tohoto tématu jsem si vybrala město Kladno, jehož sídelní struktura je výrazně ovlivněna jeho industriální a socialistickou minulostí. Kladno tak nabízí řadu zajímavých témat, která si zaslouží pozornost. Dobové procesy nezasáhly pouze do prostorového uspořádání města, ale ovlivnily také sociální a kulturní život jeho obyvatel. Přibližně od poloviny 19. století se tak na Kladensku v důsledku rozvoje hornictví a hutnictví utváří nová kultura a společnost, jejíž odkaz se odráží i v současnosti. V roce 1948 do industrializačního a urbanizačního procesu vstoupilo nastolení vlády Komunistické strany Československa, jejíž aparát dlouhodobě zasahoval do podoby a povahy města. Socialistická rétorika dlouhodobě prosazovala a určovala celospolečenskou roli Kladna; ať už se jednalo o jeho prezentaci jakožto významného průmyslového centra středočeského kraje s průmyslovými podniky celosvětového významu, či pomyslného vzorového města socialismu obývaného vzornou socialistickou společností. S Kladnem tak bylo ve veřejném diskursu spjato množství symbolických významů, mnohdy instrumentální povahy, které ovlivňovaly prožívání každodennosti jeho obyvatel. Jak vzpomínají na období socialismu sami Kladeňáci? Jak reflektují svou žitou zkušenost v kontextu materiálního prostředí města Kladna? Cílem této práce je zaznamenat sdílené představy obyvatel Kladna o jejich žitém prostoru v období socialismu.

Úvodní část této práce je věnována paměti jakožto teoretickému konceptu, předmětu i nástroji společenskovedního bádání. Vycházím zde zejména z přístupu francouzského sociologa Maurice Halbwachse a autorů, kteří se jeho dílem inspirovali a jeho myšlenky dále rozvíjeli. S konceptem paměti pracuje ve svých výzkumech řada českých i

zahraničních badatelů, jejichž přehled je také součástí této práce. Ve vlastním výzkumu pracuji s pamětí a vzpomínáním aktérů, resp. s narativními rekonstrukcemi jejich sdílené minulosti v kontextu specifického materiálního prostředí Kladna. Pozornost je tak dále věnována prostorovému a společenskému vývoji města, vnitřním vazbám mezi historickými procesy, jichž bylo Kladno součástí a tomu, jaký měly tyto procesy vliv na žitý prostor a každodennost lidí žijících v tomto městě.

Dílčím úkolem práce je pak zaznamenat symboly, které byly v kladenském prostoru reprodukovány a popsat, jak jsou narátory reflektovány z dnešní perspektivy. Další část textu je tak věnována pojetí socialistické ideologie jakožto systému symbolů, s ohledem na to, jak ji popsal český literární vědec Vladimír Macura. Pozornost je dále věnována především typicky kladenským symbolům ve veřejném prostoru mající podobu soch, památníků, budov, či celých čtvrtí, symbolickému významu přívlastku „rudé Kladno“ a symbolické hodnotě kladenské Poldovky. Cílem následujících kapitol je představit, jak bylo město Kladno prožíváno a vnímáno jeho obyvateli a poukázat na symbolické aspekty města reflektované informátory.

Závěrečná část práce se zabývá osobními strategiemi prožívání socialistické každodennosti. Vycházím zde z předpokladu Sonii Hirt, že socialistický aparát se snažil intervenovat nejen ve veřejné sféře, ale i v soukromé; kontrola soukromé sféry však nikdy nebyla absolutní [Hirt 2012: 21]. Lidé vnímali domov jako útočiště, ve kterém vznikaly nejrůznější strategie prožívání socialistické každodennosti. Ve vzpomínkových vyprávěních narátoři popisují různé způsoby přizpůsobování se společenským normám a hodnotám typickým pro období socialismu. Život v této epoše přinášel řadu životních situací, které lidé museli řešit alternativními způsoby.

Považuji za nezbytné poznamenat, že účelem této práce není faktická rekonstrukce minulosti, ale zaznamenání individuální zkušenosti,

která může být v jednotlivých případech odlišná, avšak často nese společné rysy toho, jak se o minulosti vypráví, co je zdůrazňováno a co naopak opomíjeno. V rámci vzpomínkových vyprávění je tak odhalována nejen osobní životní linie jedince, ale i určité společenské jevy.

2 PAMĚŤ A VZPOMÍNÁNÍ: DOSAVADNÍ STAV BÁDÁNÍ VE SPOLEČENSKÝCH VĚDÁCH

Mapování dosavadního stavu bádání v oblasti paměti a vzpomínání bych ráda uvedla přehledem klasických autorů této problematiky. V jejich čele stojí francouzský sociolog Maurice Halbwachs, jenž ve 20. letech 20. století rozvinul otázku paměti ve společenských vědách svým dílem *Les cadres sociaux de la mémoire* [1925]. Jeho posledním, nedokončeným a patrně nejslavnějším dílem rozvíjejícím toto téma je pak *La mémoire collective* [1950, 1968, 1997 (česky 2009)]¹. Halbwachsovy práce, ač jsou dnes považovány v sociálních vědách za zásadní, byly po druhé světové válce zapomenuty. Možná k tomu došlo právě proto, aby mohly být opět připomenuty v druhé polovině 70. let 20. století, kdy zájem o téma paměti prudce stoupá. Jedním z důvodů je sílící vědomí, že společnost zažívá dobu zániku živých vzpomínek na klíčové události 20. století, zkrátka že odchází generace očitých svědků těchto událostí [Šubrt 2015: 8].

Dílo Maurice Halbwachse se stalo odrazovým můstkem pro mnoho badatelů z řad historiků i sociologů a paměť se od 70. let dostává do popředí badatelského zájmu sociálních věd. Z Halbwachsových tezí teoreticky vychází zejména historik Pierre Nora [1996 (1984-1992)], či kulturní teoretik Jan Assmann [2001 (1997)]. Zevrubně se jeho osobnosti a dílu věnuje francouzský sociolog Gerard Namer [2000 in Šubrt 2015]. Paměť je dále skloňována v různých variacích například v pracích Jacquese Le Goffa [2007 (1988)], Tzvetana Todorova [1998], nebo Paula Ricoeura [2000].

Paměť jako analytický koncept formulovaný převážně díky zmiňovaným klasikům, je však v centru pozornosti řady dalších badatelů z různých oborů. Spíše než předmětem, se však stává nástrojem jejich bádání. Představeny tak budou vybrané práce převážně z českého badatelského okruhu, které jsou tematicky blízké mému vlastnímu

---

¹ Toto dílo vyšlo ve Francii ve třech různých vydáních.

výzkumu. Cílem této kapitoly není předložit vyčerpávající přehled vývoje teorií paměti v sociálních vědách², ale zdůraznit určité aspekty těchto teorií a jejich použití v praxi.

2.1 Paměť jako teoretický koncept

Ač je téma paměti bytostně vlastní badatelské činnosti francouzského sociologa Maurice Halbwachse, v jeho myšlenkách se prolínají dva významné inspirační zdroje. V době studia na lyceu byl žákem Henriho Bergsona³. V díle tohoto francouzského filosofa hrála paměť klíčovou roli, zejména pak jako předpoklad vědomí, trvání a času [Bergson in Šubrt 2015: 17]. Halbwachs tyto myšlenky reflektoval, avšak svůj výzkumný zájem odklonil poněkud jiným směrem. Pod vlivem teorie kolektivního vědomí Émila Durkheima se zaměřil na sociální realitu, resp. na sociální podmíněnost paměti [Durkheim 2003 (1893)].

Jednou z klíčových myšlenek Halbwachsovy teorie je tvrzení, že vzpomínky jsou za každých okolností kolektivní. Podle Halbwachse nemůže existovat izolované individuum; „*nikdy nejsme sami*.“ [Halbwachs 2009: 51]. Jedinec nemůže stát mimo sociální rámec, je v neustálé interakci s ostatními sociálními aktéry. Vzpomínáme jako jednotlivci, ale činíme tak v referenčních rámcích společnosti, jejímiž jsme členy. Halbwachs používá pojem sociální rámce paměti [Halbwachs 2009.: passim], což jsou orientační body v prostoru a čase, historické, geografické, biografické a politické pojmy, běžná zkušenost a známé způsoby nazírání, v nichž se paměť konstituuje, funguje a reprodukuje, v nichž jsou fixovány a vyvolávány naše vzpomínky a určují význam toho, na co vzpomínáme [Halbwachs in Šubrt 2015: 18]. Referenční rámce

---

² Tuto práci již odvedl kolektiv autorů v čele s Jiřím Šubrtem a Nicolasem Maslowskim, kteří sestavili sborník, v němž je přehledně shrnut vývoj teorií paměti v sociálních vědách [Šubrt, Maslowski 2015]. Více k tématu též Lužný [2014], či Lavabre [2005].

³ Jedním z nejvýznamnějších Bergsonových děl, ve kterém formuloval své stěžejní myšlenky, je *Hmota a paměť* [Bergson 2003 (1896)].

paměti tedy představují způsob organizace vzpomínek danou společností a jako takové reprezentují jediný možný způsob uchování paměti minulého. Individuální paměť může být uskutečnitelná, pouze pokud se účastní kolektivní paměti. Minulost pak není konzervována, ale je kolektivně rekonstruována z hlediska přítomného [Lavabre 2005].

U Halbwachse je tedy alfou i omegou jeho myšlenek kolektivní paměť. Aby se mohla konstituovat plnohodnotná vzpomínka, je nutné, aby událost v jedinci zanechala určitou stopu. Je-li tomu tak, může být vyvolána prostřednictvím svědectví ostatních jedinců. Toto svědectví je spouštěčem pro rozpomínání, z něhož se postupně vyvine souvislá vzpomínka. Pokud si ale bez pomoci z události nevybavíme nic, ani za účasti svědectví se nemůže konstituovat plnohodnotná vzpomínka. Kolektivní paměť se ustavuje ve chvíli, kdy je rekonstruována událost ze života určité skupiny a je nahlížena skrze prizma této skupiny. Naše schopnost uchovat vzpomínku závisí na tom, zda jsme této skupiny součástí [Halbwachs 2009: 54]. Sociální rámce tedy nejsou neměnné. Může dojít i k jejich zmizení, pokud skupinu natrvalo opustíme. Za těchto okolností mizí i širší kolektivní paměť, což běžně nazýváme zapomínáním [ibid.: 57, 61, 63].

S ohledem na to, že paměť je podle výše zmíněných tezí v podstatě sociálně konstruovaná, je třeba zmínit ještě jeden aspekt, který se může zdát na první pohled banální, ale poskytuje poměrně prostorné pole pro diskusi. Člověk není vystaven sociální interakci pouze při utváření vzpomínek na svou biografickou minulost, tzn. na to, co sám zažil, ale je spojen také se vzdálenější minulostí, která předcházela před jeho narozením. Jedinec je jednoduše součástí společnosti, v jejímž rámci se dávno minulé události odehrávaly a které prožila [ibid.: 94]. Proto zde stojí vedle sebe, jak uvádí Halbwachs, paměť autobiografická a sociální, resp. historická [ibid.: 95]. Naše životní historie je součástí jakési obecné historie, která je sice obsáhlejší, ale značně zhuštěná. Osobní paměť podle Halbwachse naopak představuje mnohem souvislejší a kompaktnější obraz minulosti [ibid.: 95]. Zaměřovat kolektivní paměť

s historií by podle něj bylo nebezpečné. Halbwachs také upozorňuje na nepatřičnost pojmu „historická paměť“ právě proto, že prizmatem jeho teorie mohou být tyto pojmy chápány jako protikladné [ibid.: 124]. Kolektivní paměť z minulosti uchovává jen to, co stále žije ve vědomí skupiny. Historie dělí běh času na určitá období a obvykle vytváří představu, že mezi těmito obdobími dochází k zásadním změnám; tímto přístupem však přerušuje jakousi přirozenou kontinuitu času. Tato fakta jsou v sociálních vědách reflektována zejména v osmdesátých letech, kdy můžeme zaznamenat odklon od striktně historického hlediska k analýzám živých forem paměti, vzpomínání a transmise [Lavabre 2005: 5].

Jedním z autorů, kteří se dialektice mezi historií a pamětí podrobněji věnovali, je Pierre Nora. Elementární definici historie lze formulovat jako rekonstrukci toho, co již není. Historie je tak prostým zobrazením minulosti, zatímco paměť je spojena s přítomností, v níž je prožívána. Paměť je na rozdíl od historie plastická, protože je živena vzpomínkami a povaha vzpomínek je z podstaty tvárná, není ryze racionální, ale spíše citová a symbolická. Paměť se vyznačuje pluralitou, zatímco historie svou univerzálností [Nora 1996: 42]. Nora ve svých myšlenkách dochází k poznání, že historie sílí na úkor paměti. Ve svých textech nabádá k odlišnému užívání pojmu paměti zejména v historických vědách. Cílem není analyzovat minulost tak, jak se stala, protože důležitější, než vzpomínky na to, co jsme prožili, jsou sdílené reprezentace národní minulosti. Ty jsou ovlivněny jejím výkladem, tím, jak se o minulosti vypráví, co je zdůrazňováno a co naopak opomíjeno [Nora in Šubrt 2015: 35-36]. Nora používá pojem místa paměti. Jedná se o místa, památky, či artefakty, jež vznikly, aby nebyly pohlceny historií. Jsou zpřítomněnou pamětí, jež má být reprodukována. Jako taková, jsou i místa paměti proměnlivá, protože v sobě nesou povahu vzpomínky, jež svůj význam stále aktualizuje [Nora 1996: 46-47].

Z odkazu Maurice Halbwachse vychází také kulturní teoretik Jan Assmann, který píše: „*Existuje množství kolektivních pamětí, ale jen jedna historie*“ [Assmann 2001: 43]. Část své práce věnuje vztahu k minulosti a

kultuře vzpomínání. Inspiruje se Halbwachsovými úvahami o paměti, jež považuje za sociálně konstruktivistické: „...jedná se o společenský konstrukt, jehož podoba se odvíjí z potřeb smyslu a z referenčního rámce příslušné přítomnosti. Minulost nevzniká přirozeným růstem, je to kulturní výtvor.“ [Assmann 2001: 46]. Zejména poslední část citace odkazuje k tomu, co je pro Assmanna typické, a sice k pojmu kulturní paměť. Kulturní paměť má podle Assmanna tu schopnost, že mění faktickou historii na historii vzpomínanou [ibid.: 50]. Podstatná je tedy vzpomínka a nikoliv historická fakta. Assmann však rozlišuje kulturní a komunikativní paměť, čímž přesahuje rámec Halbwachsových úvah⁴. Prostřednictvím tohoto rozdělení se snaží mimo jiné objasnit, kdo je nositelem paměti, kdo ji reprodukuje. Komunikativní paměť metaforicky přirovnává ke všednímu dni a jejími nositeli jsou „obyčejní“ lidé, zatímco kulturní paměť je pak spíše sváteční a má speciální nositele [ibid.: 52-53]. Assmann je nazývá „sociální elitou vědění“, nebo též „specialisty kulturní paměti“ [ibid.: 51]. Do této kategorie spadají učitelé, spisovatelé, učenici apod. Pokud není minulost uložena písemně⁵, je uložena a reprodukována kupříkladu formou svátku a vybavuje se pomocí určité mnemotechniky, kterou může být např. rituál. Assmann také poukazuje na roli prostoru v procesu rozpomínání, čímž odkazuje k Pierru Norovi a jeho místům paměti, která vnímá jako média kulturní paměti [Assmann 2001: 54-56]. Ta mohou mít různou podobu, dokonce tak mohou posloužit i celé krajiny. Takováto sémiotizovaná místa sloužící jako prostředek rozpomínání nazývá Assmann mnemotopy [ibid.: 56]. Dalším aspektem, který se tímto způsobem Assmann snaží objasnit, je utváření kolektivní identity. Základem tohoto procesu však není kolektivní vědomí, ale v Assmannově pojetí jsou to texty, rituály, obrazy a sochy [ibid.: 115-126].

⁴ Pojem kulturní paměť je zaměnitelný s pojmem kolektivní paměť. Assmann tak z kolektivní paměti tvoří fragment, který utváří celek až ve vztahu ke komunikativní paměti.

⁵ Assmann se ve své práci zabývá rolí písma ve vztahu k paměti více, než jiní autoři. Vytýká Halbwachsovi, že tento faktor při studiu paměti zcela opomíjí [Assmann 2001: 44].

Myšlenky zmíněné trojice klasických autorů, kteří učinili paměť předmětem svého bádání, jsou stěžejním teoretickým východiskem pro mnoho dalších autorů věnujících se analýze paměti jakožto sociokulturního fenoménu, ale také pro řadu badatelů, kteří používají koncept kolektivní paměti spíše jako nástroj, či prostředek k získávání dat ve společenskovědním výzkumu.

2.2 Paměť jako nástroj společenskovědního výzkumu

Zájem o téma paměti v českém prostředí kulminuje teprve několik let. Překladau Halbwachsovy *Kolektivní paměti* jsme se dočkali v roce 2009 a od té doby paměť jako společenskovědní badatelské téma rychle nabývá na významu. Podle Lužného je právě poslední desetiletí obdobím obratu ke studiu paměti v české sociologii a antropologii [Lužný 2014: 6]. V tomto kontextu je třeba zmínit například studie českého sociologa Jiřího Šubrt, které nabízejí systematický a souhrnný přehled této problematiky [Šubrt, Vinopal: 2013; Šubrt, Maslowski 2015].

Již dříve bylo zmíněno, že jednou z příčin vzestupu zájmu o téma paměti je stárnutí generace očitých svědků klíčových událostí 20. století, zejména druhé světové války a událostí odehrávajících se bezprostředně po ní. Důvodů tohoto obratu k paměti je však mnohem více a je patrné, že jeho kořeny musíme hledat ve francouzské tradici. Francouzská socioložka Marie-Claire Lavabre ve své studii zmiňuje společenské změny ve Francii, které měly probudit zájem o paměť; mimo jiné snahu o zachycení mizejících světů po smrti Charlese De Gaulla, upadající symbolickou moc komunistů, narůstající soucit s utiskovanými v dějinách, s tím související „probouzení židovského vědomí“ a nakonec uchopení moci poválečnými generacemi [Lavabre 2005]. Podle Lužného je pak tematizace paměti charakteristická pro evropské prostředí zejména proto, že je postavené na kulturní paměti a je si tedy vědomé svých tradic [Lužný 2014: 3]. Je také důsledkem procesů, jakými je integrace Evropy, otázka zachování identity národních států, problém globální migrace a

v neposlední řadě vyrovnávání se jednotlivých společností se svou minulostí [ibid.]. Tématem se paměť stává ve chvíli, kdy se vyjeví jako ambivalentní, nejednoznačná; je zpochybňována a objevují se snahy ji reinterpretovat, což se může odehrávat jak v sociální realitě, tak na poli sociálních věd [ibid.: 7]. V českém prostředí převládá tematizace paměti zejména v souvislosti s dědictvím druhé světové války a s tím, co po ní následovalo. V mnoha pracích je tak skloňována problematika národní identity, či téma vyrovnávání se s komunistickou minulostí.

Mezi právě takové práce patří například monografie Sandry Kreisslové pojednávající o etnické identitě a utváření kolektivní paměti mezi českými Němci [Kreisslová 2014]. V kategorii vyrovnávání se s komunistickou minulostí je třeba zmínit dvě velmi zajímavé monografie. Francouzská historička Francoise Mayer se ve své knize snaží reflektovat českou historickou paměť komunismu z hlediska jeho aktérů a jejich motivací, které mají vliv na podobu jejich vzpomínání a pracuje tak s pluralitní povahou paměti [Mayer 2009 (2003)]. Druhou, značně diskutovanou, knihou je monografie historika Michala Pullmanna věnovaná zejména pozdní fázi socialismu, období tzv. přestavby [Pullmann 2011]. Oba autoři se snaží vystihnout a osvětlit společenské představy o minulosti a jejich rozpory. Vymezují se vůči obvyklým výkladům ustavovaným prostřednictvím zažitého binárního konceptu „my“ – ovládaná oběť - a „oni“ – ovládající utlačovatelé a nabízí neotřelý pohled na vztah mezi společností a režimem.

S ohledem na povahu paměti, jak byla vyložena v předchozí kapitole, tedy jako sociální konstrukt, je pro většinu prací věnujících se kolektivní paměti příznačný kvalitativní přístup, konkrétně použití narativní analýzy [Lužný 2014: 7]. Je velmi podstatné přemýšlet o minulosti s vědomím, že konstituování vzpomínek se liší podle role aktéra ve společnosti. Můžeme se tak setkat s pracemi, které jsou postaveny na výpovědích někdejších vysoce postavených funkcionářů nebo naopak na výpovědích představitelů disentu, zástupců tzv. „obyčejných lidí“, nebo členů jiných skupin. Převážná většina klasických i současných badatelů

pracuje s předpokladem plurality pamětí; tedy že existuje tolik pamětí, kolik je skupin, jež je definují [Halbwachs 2009; Nora 1996; Assmann 2001; Mayer 2009; Oláh 2013].

Dalším stěžejním a často artikulovaným aspektem je vztah mezi pamětí a prostorem. Zde je nutné se opět vrátit k odkazu Maurice Halbwachse a jeho pojetí vztahu mezi kolektivní pamětí a prostorem. Halbwachs operuje s poměrně širokou škálou materiálních rámců – od předmětů, které nás obklopují v domácnosti, až po hmotné struktury celých měst. Naše materiální okolí je podle Halbwachse otiskem nás i druhých [Halbwachs 2009: 185]. V tomto případě je opět podstatný skupinový aspekt. Halbwachs říká, že: „*Neexistuje kolektivní paměť, která by nebyla ukotvena v prostorovém rámci*“ [ibid.: 200]. Skupiny sdílející minulost mohou využívat právě tyto prostorové rámce ke zpřítomňování určitých vzpomínek⁶. Ovšem jak ukazuje například studie kolektivu plzeňských antropologů pojednávající o dělnické kolonii Karlov v Plzni [Burzová, Toušek, Dvořáková, Růžička 2014] nebo článek v časopise Sociální studia [Burzová, Toušek, Hejnal, Dvořáková, Růžička 2013] nemusí být vždy trvání paměti podmíněno vztahováním se k existujícímu prostoru. Problematice prostoru a paměti bylo věnováno celé monotematické číslo časopisu Sociální studia 4/2013. Kromě již zmíněného příspěvku obsahuje toto číslo také překlad práce Andree Huysse na pojednávající o kulturní paměti Berlína [Huysse 2013: 15-34], či příspěvek trojice badatelů z Budapešti, ve kterém jeho autoři neanalyzují akt vznikání památníků, ale naopak jejich hanobení a ničení. Staví přitom proti sobě rekonstruovanou historii a příběh události [Kunt, Szego, Vajda 2013: 35-56]. Tématu paměti a prostoru bylo v nedávné době zasvěceno také monotematické číslo Sociologického časopisu 5/2013, jehož stati mají společnou snahu upozornit na procesy tvorby

---

⁶ Z tohoto předpokladu vychází jak Pierre Nora při formulování svých myšlenek o místech paměti [Nora 1996], tak Jan Assmann v pojednání o sémiotizovaných místech (mnemotopech) [Assmann 2001].

významů v městském prostoru, jeho materiálním i symbolickým aspektům stěžejním pro porozumění městu. Editorky zde kladou důraz na kulturní přístup ke studiu města, na studium kulturních a symbolických významů [Ferenčuhová, Galčanová, Vacková 2013]. Jsou zde propojeny tři oblasti studia městského prostoru – jeho symbolická interpretace, paměť ve městě a každodennost ve městě [ibid.]. Za zmínku jistě stojí stať Gábora Oláha, v níž pojednává o vztahu paměti a prostoru s důrazem na vztah mezi materiální kulturou (již představují sochy, památníky, budovy) a kulturními významy; na formování praktik vzpomínání prostřednictvím významů [Oláh 2013: 729-750]. S odkazem na Pierra Noru zde hovoří o sochách a památnících jako o zásadních elementech kolektivní paměti společnosti, ve kterých se materializují významy [ibid.: 730]. Oláh vychází z předpokladu autonomní povahy kultury a analyticky tudíž odděluje kulturu od sociální struktury [ibid.]. Tyto rozměry analýzy reflektuje ve své stati také český sociolog Petr Mareš, který se zde zabývá vzájemným vlivem strukturálního a kulturního rozměru města, který demonstruje na příkladu města Zlína [Mareš 2013: 681-701]. Text se věnuje kauzálnímu vztahu mezi tvorbou fyzického prostoru města a utvářením specifické identity jeho obyvatel. Pod vlivem organizační kultury firmy Baťa ve 30. letech 20. století docházelo k systematickému formování habitu, identity, životního stylu i jednání obyvatel města. Firemní kultura prostupovala všemi sférami každodennosti. Autor vnímá tento proces jako proces tvorby specifické městské kultury Zlína [Mareš 2013: 682]. V převážné části zmiňovaných prací jsou součástí metodologického aparátu biografická interview [Mayer 2009 (2003); Burzová, Toušek, Dvořáková, Růžička 2014; Oláh 2013; Mareš 2013] a jsou často kombinovaná s dalšími metodami – pozorování [Burzová, Toušek, Dvořáková, Růžička 2014], analýza dokumentů [Pullmann 2011; Oláh 2013], vizuální metody [Kunt, Szego, Vajda 2013], studium archivních materiálů [Burzová, Toušek, Dvořáková, Růžička 2014].

Předmětem této kapitoly bylo shrnutí určitých aspektů studia paměti, které se nějakým způsobem vztahují k vlastnímu tématu této

práce – ať už se jedná o fenomén kolektivní paměti jako takový, formování míst paměti, kulturní rozměr paměti, konstrukci společenských představy o minulosti, vztah paměti a městského prostoru a použití konceptu paměti jako nástroje společenského bádání, tedy sběr narativů, jako jeden z typických prostředků využití paměti a vzpomínání ke konstruování dat. V následující kapitole bych ráda představila vlastní výzkum, ve kterém je využita paměť a vzpomínání aktérů, resp. narativní rekonstrukce jejich sdílené minulosti v kontextu specifického materiálního prostředí.

3 METODOLOGIE

Kladno prošlo od poloviny 19. století intenzivním procesem industrializace, doprovázeným vlnou urbanizace. Tyto procesy dlouhodobě ovlivňovaly podobu města a určovaly rytmus života v něm. Proměnila se prostorová organizace a sociální i kulturní život společnosti. V roce 1948 do tohoto procesu vstoupilo nabytí moci Komunistickou stranou Československa. Socialistická rétorika dlouhodobě vymezovala celospolečenskou roli města; ať už jako významného průmyslového centra středočeského kraje s průmyslovými podniky celosvětového významu, či pomyslného vzorového města socialismu obývaného vzornou socialistickou společností. S Kladnem bylo spjato množství symbolických významů, mnohdy instrumentální povahy, které ovlivňovaly prožívání každodennosti jeho obyvatel. Jak vzpomínají na období socialismu sami Kladeňáci? A jak reflektují svou žitou zkušenost v kontextu materiálního prostředí města Kladna? Stěžejní snahou této práce je ukázat sdílené představy obyvatel Kladna o jejich žitém prostoru v období socialismu, zaznamenat symboly, které byly v tomto prostoru reprodukovány a přiblížit, jak jsou reflektovány v současnosti.

Za nejvhodnější způsob uchopení tohoto tématu považují biografickou strategii výzkumu, která s sebou přináší možnost proniknout do problému z aktérské perspektivy a představit tak způsob nazírání na skutečnost, resp. minulost z pohledu jejích účastníků. Nejedná se o rekonstrukci minulosti, ale o odhalení toho, jakým způsobem je minulost vzpomínána, vyprávěna a jaké konotace mají tyto vzpomínky v současné době.

3.1 Obecná povaha biografického výzkumu

Pro studium paměti a vzpomínání v sociokulturním kontextu je příznačné použití kvalitativních metod bádání. Cílem je zachytit esenci

toho, jak byla a je skutečnost vnímána a prožívána konkrétními lidmi. Jedná se především o interpretace minulosti, nicméně je třeba upozornit, že jsou v těchto interpretacích zcela přirozeně zahrnuty také interpretace současnosti těchto lidí. Lidé v rámci tohoto výzkumu promlouvali o tom, jak prožívali určité zkušenosti v období socialismu z dnešní perspektivy, která je od jejich zkušenosti neoddelitelná. V rámci tohoto výzkumu proto byla zvolena výzkumná strategie, v jejímž rámci se pracuje s poměrně malým počtem jedinců. Tím je umožněn vcelku hluboký a podrobný vhled do jejich žité každodennosti, prostřednictvím čehož je možné rozklíčovat nejen osobní linii života jedince, ale i určité společenské jevy. Povaha dat získaných během výzkumu je dána jejich interpretativním charakterem; jedná se o kulturní data. Obecně je můžeme definovat jako interpretace sociálního jednání a významů sdílených v rámci daného kulturního systému [Toušek 2012: 36]. Je podstatné zdůraznit, že v rámci tohoto přístupu dochází k interpretacím interpretací [Geertz 2000: 19], které lidé formulují během rozhovorů. Takto vymezená kulturní data mohou existovat pouze v určitém kontextu, mimo něj ztrácejí svůj význam [Toušek 2012: 37]. Antropologie ze své podstaty klade důraz na interdisciplinaritu a biografická metoda výzkumu je jakýmsi mostem mezi etnografií, historiografií, ale i sociologií, protože právě v sociologii je této metodě věnováno velké množství publikovaných teoretických statí [Hájek, Havlík, Nekvapil: 2012, 2014; Konopásek 1999; Schütze 1999; Kaufmann 2010]. Interdisciplinární přístup je pro komplexní uchopení problému nezbytný, a to napříč vědními disciplínami.

Hovořím-li o biografii, mám tím na mysli historii života jedince [Hendl 2005: 130-131], tedy rekonstrukci a interpretaci životního příběhu konkrétního člověka. Tento člověk však nestojí osamoceně, ale je nazírán jako součást určitého celku, jako člověk sdílející kolektivní paměť s dalšími jedinci, s nimiž tvoří skupinu [Halbwachs 2009]. Biografie může být psaná nebo orální, může sestávat z dopisů, deníků a dalších

dokumentů nebo vycházet z různých forem rozhovorů [Hendl 2005: 130-131]. Přihlédneme-li k povaze rozhovorů, během nichž lidé sami vyprávějí a interpretují své příběhy, přikláním se spíše k používání pojmu autobiografie. Tyto interpretace nejsou finální, i nadále podléhají procesu interpretace ze strany badatele, navíc již ve své primární podobě jsou výsledkem interakce s ostatními jedinci. Jsem tedy přesvědčena, že nejvýstižnější bude uvádět pojem v podobě „auto/biografie“ [viz také Matoušová 2014; Stanley 1993]. Mezi průkopnické práce, ve kterých byla použita auto/biografická metoda bezpochyby patří studie Williama I. Thomase a Floriana Znanieckého, v níž dvojice autorů analyzuje korespondenci polských rolníků v Americe [Thomas, Znaniecki 1996 (1918)], nebo též práce Clifforda R. Shawa, která je auto/biografickou zповědí mladistvého kriminálního z Chicaga [Shaw 1930].

Typickou technikou vytváření dat v biografickém výzkumu je narativní rozhovor (jedná-li se o orální biografii), v jehož průběhu je jedinec pouze povzbuzován ke zcela volnému vyprávění a významy, které lidé přikládají svým zkušenostem, jsou interpretovány právě na pozadí celé jejich auto/biografie [Hendl 2005: 176]. Výhodou takovýchto nestrukturovaných interview je informátorova svoboda ve vyjádření sebe sama a svými vlastními kulturními konstrukty [Bernard 1986: 384]. Nevýhodou pak je fakt, že data v této podobě obvykle nelze mezi sebou srovnávat [ibid.]. Při použití této techniky konstruování dat je tedy nutná opora v dalších pramenech a srovnání s jinými výsledky bádání. Podstatné je nepodlehout představě, že se během rozhovoru podílím na vzniku „svého“ pramene a konfrontovat získaná data s dalšími prameny [Vaněk, Mücke 2015: 27-30].

Podrobně se této metodě věnoval německý sociolog Alfred Schütz. Podle něj je v narativním interview „[...] informant povzbuzován k tomu, aby ve spontánním vyprávění zprostředkoval, spolu se svými osobními životními prožitky, i kolektivně-historické biografické události s jejich

konkrétními situačními průběhy.“ [Schütz 1999]. Výchozím metodologickým rámcem tohoto výzkumu je však přístup Jean-Clauda Kaufmanna, který v mnohém vychází ze Schützovy definice narativního interview, avšak způsobem sobě vlastním (a hlavně velmi přehledně) formuluje pravidla a zákonitosti metodologie, již nazývá „chápací rozhovor“ [Kaufmann 2010]. Především klade důraz na obrácený způsob konstruování objektu, jež představili ve svých studiích Anselm Strauss a Barney Glaser, resp. Anselm Strauss a Juliet Corbinová a vychází tak z premis jimi formulované zakotvené teorie [Strauss, Glaser 2009 (1967); Strauss, Corbin 1999 (1990)]. Terén už neslouží ověřování předem stanovených hypotéz, ale je výchozím bodem pro zkoumání stanovené problematiky [Kaufmann 2010: 27]. Kaufmann dále říká, že: *„Chápací přístup se zakládá na přesvědčení, že lidé nejsou pouhými nositeli struktur, ale jsou aktivními tvůrci sociální, a tím strážci významného vědění, které je třeba pochopit zevnitř, prostřednictvím hodnotového systému jedinců.*“ [ibid.: 30]. Navíc upozorňuje, že práce badatele tímto nekončí; ten musí být schopen dále interpretovat a vysvětlovat. Rozklíčování osobních motivací je pouze nástrojem, avšak cílem je chápací vysvětlení sociokulturní reality [ibid.].

3.2 Průběh vlastního výzkumu

Přípravná fáze výzkumu byla zasvěcena studiu archivních materiálů v Oblastním archivu Kladno a návštěvě Sládečkova vlastivědného muzea Kladno, kde byla věnována pozornost především historickým mapám, leteckým snímkům a starým fotografiím. Díky ochotě pracovníků a zástupců těchto institucí je možné některé z těchto materiálů v této práci reprodukovat.

Řada prací věnovaných vzpomínání na socialismus je specifická poměrně úzce vymezeným výzkumným vzorkem; jedná se o výpovědi

představitelů disentu, vysoko postavených funkcionářů, nebo členů různých perzekuovaných zájmových skupin (např. skauti, představitelé církví)⁷. Charakteristickým rysem této práce je její zaměření na všední život, na každodennost a její prožívání „obyčejnými lidmi“.

Vzhledem k tomu, že se jedná o výzkum kvalitativní, byl zvolen nepravděpodobnostní typ výběru informátorů [Toušek 2012: 50-60; Bernard 2006: 186-209]. Ráda bych i nadále setrvala u používání pojmu informátor, jelikož nejlépe vystihuje vztah mezi tazatelem a vypravěčem příběhu. Ve většině případů se jednalo o intenzivní a opakovanou komunikaci. Setkání často zahrnovala i osobní konverzaci, nehledě na to, že auto/biografické vyprávění může být již samo o sobě poměrně hlubokou formou komunikace. Informátoři tedy byli vybíráni účelově na základě několika stanovených kritérií a s ohledem na předpokládanou schopnost člověka vyprávět [Toušek 2012: 56, 60]. Kontakty byly získávány hned z několika nezávislých zdrojů, takže se nedá způsob jejich výběru označit jednoznačně za řetězový. Informátoři navíc museli nejprve projít sítí kritérií. Řekněme však, že je lze podle zdrojového kontaktu rozdělit do tří skupin, přičemž v rámci každé této skupiny proběhl řetězový výběr (nebo též „snowball sampling“) [Toušek 2012: 58]. Při výběru byly podstatné zejména dvě skutečnosti; vhodný informátor musel prožít převážnou část svého života v Kladně a musel prožít převážnou část svého života za éry socialismu.

V rámci výzkumu proběhly rozhovory celkem s deseti informátory z různých částí Kladna. Každý rozhovor byl zahájen krátkou seznamovací konverzací a prosbou, zda by informátor mohl vyprávět svůj životní příběh od chvíle, kdy se narodil až po současnost. Vypravěči byli v úvodu

---

⁷ Například Mayer 2009; Pullmann 2011; Vaněk, Urbášek 2005; Vaněk 2006; sbírky vyprávění Centra orální historie Ústavu soudobých dějin AV ČR in Hájek, Havlík, Nekvapil; projekt Ústavu pro studium totalitních režimů Paměť a dějiny totalitních režimů (zdroj: www.ustrcr.cz/cs/vzdelavaci-projekt-pamet-a-dejiny-totalitnich-rezimu).

seznámeni s tím, že je důležité, že jsou z Kladna, a že prožili podstatnou část svého života za socialismu. Ve většině případů tato stimulace stačila k tomu, aby bylo rozvinuto poměrně souvislé vyprávění bez nutnosti častějších zásahů. Teprve když bylo patrné, že informátor považuje své vyprávění za ukončené, přišly na řadu doplňující otázky. Každý rozhovor byl se souhlasem vypravěče nahrán na diktafon. Následně byla provedena doslovná transkripce těchto audio záznamů pomocí programu Listen N Write. Z opětovných návratů do životních příběhů informátorů tak postupně vystupovala sada opakujících se témat, jimž bude věnována pozornost v dalších kapitolách.

4 Kladno: Vybrané aspekty historického vývoje Kladna a kladenské společnosti

V této kapitole bude věnována pozornost městu Kladnu a jeho prostorovému a společenskému vývoji. Poté, co byla nastíněna teoretická a metodologická východiska výzkumu, bych ráda následující řádky zasvětila samotnému odkrývání vnitřních vazeb mezi historickými procesy, s nimiž bylo Kladno konfrontováno a především tomu, jaký měly tyto procesy vliv na žitý prostor a každodennost lidí žijících v tomto městě.

Podstatnou součástí kontextuálního rámce zvoleného terénu jsou procesy industrializace a urbanizace, které daly tomuto městu jeho zvláštní charakter. Popsat urbanistický vývoj Kladna je podstatné, jelikož typický ráz tohoto města tvořil pozadí žité každodennosti jeho obyvatel a ovlivňoval rytmus zdejšího života. Část textu pojednávající o tomto tématu vychází ze stěžejních prací několika klasických autorů, kteří věnovali pozornost problematice města a jeho historickému i strukturálnímu vývoji. Kromě statí Georga Simmela a Maxe Webera zásadním způsobem ovlivnil uvažování o městském prostoru francouzský sociolog a geograf Henri Lefebvre. Nelze pominout především Lefebvrovo pojetí urbánní revoluce, jakožto vývojové fáze, která přichází v návaznosti na industriální revoluci [Lefebvre 2003 (1970)]. Vedle výše uvedených klasických autorů je nezbytné obrátit pozornost také k domácí badatelské scéně a uvést práce Jiřího Musila, který je jedním z čelních představitelů sociologie města a zevrubně pojednává o vývoji měst v době socialismu [Musil 2001, 2002].

Období státního socialismu je pro tuto práci stěžejní epochou, které je věnována zvláštní pozornost. Poměrně velkou důležitost však příkládám také obecnějšímu úvodu do tématu urbanizace a industrializace, které je posléze vztaženo k samotnému Kladnu. Město Kladno je zde představeno v širším kontextu dějinných událostí, které

utvářely jeho charakter od počátku industrializace, až po pád socialismu v roce 1989. V textu je věnována pozornost několika preferovaným tématům, která se jistým způsobem odrážejí ve vzpomínkách lidí, kteří v tomto městě žijí, a není tedy možné je ignorovat.

4.1 Obecné pojednání o procesech industrializace a urbanizace

Vzpomínky obyvatel Kladna na dobu minulou je příhodné číst v historickém kontextu města. Zejména vztahujeme-li tato vyprávění ke specifickým rysům jejich žitého prostoru, který vznikl působením těchto historických sil. Historické události jsou také fixní složkou utváření kolektivní paměti, protože jsou součástí společnosti, jíž je jedinec, resp. skupina, členem [Halbwachs 2009: 93-135]. Nyní bude věnována pozornost strukturální proměně města Kladna a okolních obcí v čase v souvislosti s procesem industrializace a následné urbanizace.

Pojem urbanizace se objevuje ve 30. letech 20. století a v té době jím byly označovány procesy, které bychom dnes urbanizací asi nenazývali. Do poloviny 18. století docházelo v některých částech Evropy ke zvyšování počtu obyvatel a k tzv. vlně zrychleného růstu měst [Musil 2002: 8]. Tento jev má však zcela odlišné rysy, než urbanizace, jak bude definována níže v textu. Podle Musila je urbanizace především změnou sociálně-prostorových forem organizace společnosti [ibid.]. Nejedná se o kontinuálně probíhající historický proces, nevyvíjí se po celou dobu od vzniku prvních měst, ale probíhá v různých částech světa v různých historických obdobích. Kromě toho se nejedná výhradně a pouze o transformaci osídlení, ale také o transformaci všech složek sociálního a kulturního života. Z venkovských společností se postupně stávají městské a tato přeměna se nedotýká jen prostorových a hmotných aspektů, ale

také institucí, ekonomie, sociální struktury, myšlení, způsobu života, hodnot a celé kultury [ibid.: 7-8].

Toto pojetí se začíná uplatňovat až od 60. let 20. století. V této době se objevuje množství prací, které k urbanizaci přistupují zpravidla sociologicky či antropologicky. Chápu ji tedy buď jako difuzi hodnot, postojů a různých prvků tzv. městské kultury, nebo jako akulturaci. Musil uvádí, že *„urbanizace byla (...) interpretována jako kulturní a sociálně-psychologický proces, jehož prostřednictvím si lidé osvojují materiální a nemateriální kulturu, včetně vzorců chování, forem sociální organizace, ale i způsoby myšlení, které vznikají ve městech či jsou pro města typické“* [Musil 2002: 11]. Vzápětí však pokládá zásadní otázku; co je myšleno pojmem kultura typická pro města [ibid.: 11]? Zde se můžeme zcela patřičně obrátit k pracím autorů Georga Simmela nebo Louise Wirtha. Simmel se v jedné ze svých prací zabývá tím, jak se osobnost jedince přizpůsobuje působení vnějších sil, tudíž věnuje pozornost psychologickým podmínkám velkoměsta [Simmel 1903]. Podrobuje zde analýze velkoměstský typ osobnosti. Stanovuje elementární atributy velkoměsta, jejichž prostřednictvím formuluje charakteristiky velkoměstského typu člověka a charakteristiky života ve velkoměstě obecně [ibid.: 11-15]. Řadí mezi ně mimo jiné tržní hospodářství, racionalizaci, přesycení kognitivními stimuly a z toho pramenící blazeovanost [ibid.: 12-14]. Na uvažování Georga Simmela o městské kultuře navázal druhý zmiňovaný autor Louis Wirth. V jedné ze svých stěžejních prací předkládá základní definici města a podrobněji rozvádí její aspekty [Wirth 1938]. Město je podle Wirtha možné vymezit jako *„relativně velké, hustě osídlené a permanentní osídlení heterogenních jedinců“* [ibid.: 8]. K jednotlivým aspektům města se pak vztahují související charakteristiky městského způsobu života. Podobně jako Simmel mezi nimi zmiňuje změnu sociálních vazeb či racionalizaci. Podle Musila však i v případě těchto autorů mohlo snadno dojít ke směřování

důsledků městské sociální organizace a městského prostředí s důsledky industrializace a tržního hospodářství [Musil 2002: 11].

Později začala být urbanizace definována a chápána jako komplexní společenský proces, který transformuje prostorovou organizaci společnosti. Tento proces je ztotožňován s procesem modernizace a je tedy vnímán jako prostorová stránka této komplexní proměny společnosti [ibid.: 14]. Jako proces odehrávající se v řadě modernizujících se společností, má také celou řadu forem a charakteristik. Důležité tedy je neztotožňovat urbanizaci s vlnou rychlého růstu měst, jež se odehrála v různých obdobích evropské historie. Urbanizace, jak zdůrazňuje Musil, je přechod z převážně venkovské společnosti do převážně městské společnosti a vyznačuje se poměrně přesnou časovou a historickou vymezeností [ibid.: 15]. Dalším aspektem je propojenost urbanizace s industrializací, o čemž vypovídá vzájemný vztah mezi růstem počtu obyvatel ve městech a růstem pracovních příležitostí v průmyslu. Neznamená to však, že by urbanizace bez industrializace nebyla možná. Od počátku 20. století pak k růstu počtu obyvatel ve městech začal přispívat růst terciárního sektoru hospodářství, sektoru služeb. Pokud tedy první ze zmíněných fází urbanizace můžeme nazývat industriální urbanizací, v tomto případě se jedná o urbanizaci postindustriální [ibid.: 15].

Evropská klasická urbanizace je však s industrializací úzce spojená a vyznačuje se určitými specifickými rysy, které mají původ již v evropském starověku a středověku. Těmito specifickými rysy evropské urbanizace se zabýval mimo jiné také německý sociolog Max Weber. V jednom ze svých odborných textů zaznamenává historický vývoj měst a věnuje značnou pozornost specifickým rysům středověkého města a urbanizaci ve středověku [Weber 1921]. Klade důraz zejména na ekonomické faktory a výhody mající vliv na růst a rozvoj měst. Definuje město ekonomicky, jako *„osídlení lidí, kteří spíše než ze zemědělství, žijí*

především z obchodu“ [ibid.: 66]. Musil zmiňuje i další autory, kteří chápali středověké město jako jedinečný jev zejména pro jeho autonomní povahu. Viděli v něm zárodek kapitalismu uprostřed feudálního světa. Z těchto pojetí pak vychází předpoklad, že existuje zřetelný předěl mezi tradičním předindustriálním městem a průmyslovým městem [ibid.: 20].

Technologické změny provázející průmyslovou revoluci měly silný vliv na sociální i prostorovou organizaci společnosti. Aplikování nových technologií zasáhlo celý systém osídlení, sociálně-prostorovou organizaci společnosti, ale i strukturu existujících měst [ibid.: 27]. Henri Lefebvre v jedné ze svých prací zkonstatoval: *„společnost již byla zcela urbanizována“* [Lefebvre 2003 (1970): 1]. Místo pojmu postindustriální společnost používá termín „urbánní společnost“, jímž neodkazuje výhradně k městu či městským aglomeracím, ale zahrnuje v něm především sociální vztahy, se kterými je spojena každá městská kategorie. Tyto sociální vztahy navíc ztotožňuje s výrobními vztahy [ibid.]. Odkazuje tak na urbánní společnost jakožto výsledek industrializace, která je dominantním procesem, jenž absorboval zemědělskou produkci. Upozorňuje na moment, kdy zemědělská produkce ztratila svou autonomii, jako součást globální ekonomiky, a byla transformována do formy průmyslové produkce. V důsledku této přeměny došlo k etablování industrializace a rozšíření jejích účinků do všech regionů, národů i kontinentů a vesnice, jakožto typická jednotka venkovského života, byla značně transformována [ibid.: 3]. Stala se integrální součástí průmyslové produkce a spotřeby. V této fázi je ustavena dominance města nad venkovem [ibid.: 4]. Tento proces Lefebvre nazývá urbánní revolucí [ibid.: 5]. Jedná se o přechod od fáze, ve které převládají otázky růstu a industrializace, k fázi, ve které dominuje urbánní problematika, kde jsou hledány způsoby řešení otázek typických pro městskou společnost [ibid.: 5]. Město již není pouhým ostrůvkem ve venkovské rozlehlosti. Naopak, krajina je postavena do pozice, ze které pouze vytváří prostředí pro

město, je jeho horizontem a mezi lidmi a přírodou leží urbánní realita jako neodmyslitelný zprostředkovatel [ibid.: 11-12].

4.2 Kladno a jeho industriální, urbánní a společenský vývoj

Pro Kladno jsou z předchozího pojednání podstatné především dva aspekty. Zaprvé provázanost urbanizace s procesem industrializace a zadruhé tvrzení, že urbanizaci je nutné vnímat nejen jako sílu transformující osídlení, ale také jako sílu transformující všechny složky sociálního a kulturního života. Přerod venkovských společností na městské se tak vyznačuje změnou sociálně-prostorových forem organizace společnosti a dotýká se jak prostorových a hmotných aspektů, tak zejména institucí, ekonomie, sociální struktury, myšlení, způsobu života, hodnot a celé kultury. Tento proces je možné poměrně dobře ilustrovat právě na příkladu města Kladna, které pocítilo industriální revoluci a následné urbanizační procesy opravdu citelně. Z malého zemědělského městečka se v poměrně krátkém časovém úseku stalo významné centrum těžkého průmyslu, který dlouhá léta udával rytmus životu ve městě a dlouhodobě ovlivňoval jak jeho prostorové uspořádání, tak sociální i kulturní život jeho obyvatel.

Pomineme-li nejstarší dějiny města Kladna datované od 14. století, jeho historie jakožto významného průmyslového města, se začíná psát od poloviny 19. století, kdy zde bylo nalezeno první uhelné ložisko [Vykouk 2009: 32]. Od té doby se těžký průmysl v Kladně intenzivně rozvíjel a život v původně zemědělském městečku zcela změnil svůj ráz. Objev uhelných ložisek měl za důsledek brzké zbudování několika těžních jam v těsné blízkosti města, které tak stály na počátku radikální proměny charakteru okolní krajiny. Prvním dolem vyhloubeným v letech 1846-1847 byla šachta Kateřina-Josefa a následně bylo na katastrálním území

Kladna vyhloubeno krátce po sobě přibližně deset dalších dolů [Veverka 2008: 9].

Otevření dolů bylo doprovázeno hojným přílivem lidí, kteří sem přicházeli za prací, a město se začalo rychle rozrůstat. V blízkosti dolů začaly vyrůstat dělnické kolonie, typické pro druhou polovinu 19. století. Přestože hornictví v Kladně postihla v letech 1892 – 1905 krize, průmyslový ruch ve městě neustal, a to zejména díky rozvoji hutnictví. V roce 1855 zde byla zapálena první vysoká pec, tzv. Vojtěšská huť a později v roce 1889 byl podnikatelem Karlem Wittgensteinem založen slavný závod Poldina huť [ibid.: 9-10]. Tento závod začal v Kladně s produkcí ušlechtilých ocelí.

Ve východní části Kladna vyrostla rozsáhlá průmyslová oblast. S jejím vznikem vyvstala také potřeba nového dopravního spojení, které by umožnilo dopravu a distribuci vytěženého materiálu mimo Kladno, a proto bylo město roku 1856 napojeno na nově vybudovanou železniční trať. V roce 1897 bylo Kladno povýšeno na královské horní město [ibid.: 12]. Počet obyvatel tak rychle rostl i v okolních obcích; rozrůstaly se zejména Kročehlavy, Újezd pod Kladnem, Dříň, Dubí, Motyčín, Hnidousy, Rozdělov a další [Vykouk 2009: 32]. V roce 1941 byly obce Kročehlavy, Rozdělov, Dubí a Dříň poprvé oficiálně spojeny s Kladnem v tzv. Velké Kladno⁸ (viz obr. 1) [Vykouk 2009: 32].

Proces proměny této lokality je zaznamenán například v knize, kterou v roce 1934 sepsal rozdělovský rodák František Záleský. V jeho vzpomínkách je rok 1890 označen „...mezníkem v historii obce mezi dobou dřívější a dobou novou, která se od tohoto roku počíná tvořiti. Do obce s novým obyvatelstvem vchází i nový duch. Nové myšlenky a

---

⁸ Poprvé se tak stalo z rozhodnutí německých okupačních orgánů. Toto rozhodnutí bylo ke konci roku 1945 zrušeno, nicméně v roce 1947 bylo spojení obcí s Kladnem na žádost místních institucí obnoveno s definitivní platností. V roce 1950 byly ke Kladnu připojeny ještě Vrapice a v roce 1980 pak Švermov [Vykouk 2009: 11].

proudy, rodící se v politickém světě, nacházejí vždy řadu příznivců. Průmyslové dělnictvo pozvolna zatlačuje do pozadí starousedlíky, po čase nabývá vrchu a obec samo vede. Rozdělov od této doby žije životem průmyslové obce a začíná tvořiti novou historii“ [Záleský 1934: 9]. O tomto zlomovém období je možné zaznamenat také zmínku v knize kladenského kronikáře Jaroslava Vykouka, kde píše: „Kladno v té době vzkvétalo, nebývale se rozvíjel i spolkový život. Mimo poctivých a pracovitých lidí se tu objevily také různé pochybné živly, které ztrpčovaly občanům život. Rozmáhaly se hazardní hry v karty, opilství, rvačky, krádeže i přepady. S rozvojem hornictví a hutnictví se začínalo organizovat i dělnictvo v boji za zlepšení pracovních i životních podmínek.“ [Vykouk 2009: 32]. Kromě toho, jak barvitě jsou popsány tehdejší životní poměry, jsou zde nastíněny i tendence, které postupně vyrostly až v založení Komunistické strany Československa v roce 1921⁹ [ibid.: 33]. V období první republiky zažívalo Kladno další vlnu strukturálního rozvoje. Nad typickými dělnickými koloniemi začaly převažovat moderní vilové domy. Zároveň byla podporována družstevní výstavba a vznikala stavební družstva, která získávala pozemky pro stavbu rodinných domů. V té době tedy v kladenské zástavbě převládaly rodinné domky a dvojdomky [Veverková 2008: 30-31].

V období druhé světové války hrálo Kladno jakožto významné průmyslové centrum nemalou roli v německé válečné ekonomice. Kromě ovládnutí výroby došlo ve městě i k zásadním prostorovým změnám. V roce 1942 se začalo budovat vzorné německé sídliště v Kročehlavech, ovšem do konce války bylo vystavěno jen několik ulic a zbytek plánu již nebyl realizován [ibid.: 32-33]. Poválečná léta se již nesla v duchu masivní výstavby, a to zejména v okrajových částech tzv. Velkého Kladna. Od roku 1945 se do plánování výstavby začíná zapojovat stát, což vrcholí

---

⁹ Jedním ze zakladatelů KSČ byl také Antonín Zápotocký, slavný rodák z Kladenska.

v roce 1948 nastolením striktní standardizace a typizace ve stavebnictví. Jakousi předzvěstí této unifikace výstavby řízené státem byl projekt vzorných sídlišť, jenž byl součástí tzv. dvouletého plánu (1946 - 1948) a jeho cílem bylo vystavět tři sídliště, která budou sloužit jako vzor pro další bytové projekty v celé zemi [Zarecor 2015: 84]. Pro tento typ výstavby byla zvolena tři pilotní města – Most, Ostrava a Kladno [ibid.: 84-85]. V Kladně začalo v roce 1947 první sídliště zaplňovat volné prostranství mezi starým městem a nově připojeným Rozdělovem. Vytvořením urbanistického plánu byla pověřena projekční skupina, jejímiž členy byli architekti Josef Havlíček a Václav Hlinský. Projekty původně zahrnovaly nejen bydlení, ale i řešení škol, nákupních oblastí, společenských center, zdravotních středisek, parků a zelených ploch, garáží, hasičských zbrojnic a hromadné dopravy [ibid.: 86].

V Kladně byla výstavba zahájena v roce 1947, ale až do roku 1948 stagnovala. Několikrát došlo k přepracování projektového plánu a výstavba šestice věžáků, které lemují hlavní třídu rozdělovského sídliště, byla dokončena až v roce 1959 [ibid.: 94]. Sídlíště bylo v původním plánu projektováno jako samostatná, plně občansky vybavená jednotka s centrálním náměstím, které mělo být obklopeno řadou budov a jeho dominantou měly být dva vztyčené pylony se sochami horníka a hutníka. Projekt však nebyl realizován v celé šíři a na náměstí byl dokončen pouze obchodní dům Siréna [Hrnčířová 2007: 76]. Podobně dopadla i zbylá dvě vzorná sídliště v Ostravě a Mostě. Vítězstvím komunistické strany v roce 1948 byl dvouletý plán ukončen, část iniciativy přebraly výzkumné ústavy a nastalo tak období restrukturalizace, typizace a masové produkce ve stavebnictví. Ve všech třech městech byly obytné celky doplněny standardizovanými domy, většinou se jednalo o typové jednotky nazývané „řada T“ [Zarecor 2015: 84]. Americká historička architektury Kimberly Zarecor poznamenává, že: *„Československo bylo zemí se silnou estetickou tradicí a dobře rozvinutým stavebním průmyslem. A přece*

během jediné profesní generace prošlo totální transformací, kdy standardizace a typizace nahradily předchozí model individuálních zakázek.“ [ibid.: 25]. Tento restrukturalizační model odpovídá dobové koncepci odstraňování sociálně-ekonomických rozdílů ve společnosti a snaze o její větší kontrolovatelnost.

Největší kladenské sídliště, které již bylo pod vlivem industrializace stavebnictví budováno z panelů, pak vznikalo na opačném konci města v Kročehlavech na vyvlastněných polích [Veverková 2008: 36]. Absolutní přednost zde měla výstavba bytů, takže v průběhu realizace docházelo k typickým situacím, kdy část sídliště již byla obydlena novými nájemníky, avšak občanská vybavenost zcela scházela. Historické centrum Kladna utrpělo především v sedmdesátých letech realizací původně velmi rozsáhlého asanačního plánu. Záměrem bylo zcela asanovat historické centrum města. Uskutečněna byla nakonec pouze první fáze, nicméně přeživší náměstí Starosty Pavla a třídu T. G. Masaryka již obklopuje panelová zástavba. Asanace kladenského centra šla totiž ruku v ruce s ambiciózním plánem vytvořit nové společenské a kulturní centrum města, které mělo vzniknout vybudováním sídliště Sítná. Plány Sítenského sídliště pocházejí již z počátku 60. let a byly doprovázeny plány na výstavbu mostu přes Sítenské údolí. Most se stal hlavním prvkem propojujícím důležité kladenské čtvrtě Rozdělov a Kročehlavy. Zkolaudován byl v roce 1966. Realizace vlastního sídliště probíhala od roku 1965 do roku 1987¹⁰. Jeho dominantou se stalo centrální náměstí, na kterém se nacházely významné veřejné budovy; např. Kulturní dům ROH SONP, či reprezentativní sídlo Okresního výboru KSČ. Původně subtilní město se spojováním s okolními obcemi rozrostlo do všech stran,

---

¹⁰ Citováno z webu projektu Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu realizovaného Uměleckoprůmyslovým muzeem v Praze. Zdroj: www.panelaci.cz/sidliste/stredocesky-kraj/kladno-sitna

ovšem nejmasivnější výstavba byla realizována směrem na západ (Rozdělov), směrem na východ (Kročehlavy) a směrem na jih (Sítňá). V severovýchodní oblasti se pak rozrůstala rozsáhlá průmyslová zóna. Právě zde, severovýchodně od centra Kladna, se již na počátku 20. století nacházelo nejvíce dolů¹¹.

Typ výstavby Kladna, měl z hlediska státních plánovačů plnit funkci stabilizace pracovních sil a zlepšení životní úrovně obyvatel města. Kromě dělníků zde nacházeli zázemí také kvalifikovaní odborníci a mladí univerzitní absolventi. Socialistický režim jim zde nabízel příležitosti a vysoké pozice. Lidé z nižších vrstev společnosti pak měli zajištěné zaměstnání a poměrně dobré materiální podmínky [Perron, Vajdová 2010]. V 80. letech došlo z nařízení vlády Československé republiky k pasování Kladna na město první kategorie, nově pod správou městského národního výboru. Pro Kladno to znamenalo větší rozhodovací pravomoci městského výboru a hlavně přísun finančních prostředků, které byly z velké části investovány do rozvoje bydlení. K tomu však docházelo na úkor služeb. Objevují se tak stížnosti na nedostatečnou občanskou vybavenost, chybějící učebny na základních a středních školách, nedostatečnost zařízení zdravotní péče a nakonec i chybějící byty či nedostatečnou kapacitu budov [ibid.]. Kladno je však stále prezentováno jako ideální město pro život v socialistické společnosti. Nabízí se tedy otázka, zda se nejedná o „pouhý“ mýtus velkého Kladna? Autorky Perron a Vajdová ve své studii uvádějí, že z výpovědí aktérů je patrné, že město bylo svými obyvateli vnímáno jako místo, kde se žije lépe [ibid.]. Vysokou symbolickou hodnotu zde měly doly a ocelárny, které do města lákaly stále nové obyvatelstvo. Tím byla stvrzována představa jednotné pracující společnosti směřující ke stejnému cíli. Pragmatickou funkci pak sehrávalo také zařízení bytů, které poskytovaly tekoucí vodu a topení, což pro

---

¹¹ Rozrůstání Kladna lze ilustrovat srovnáním obrázků 2, 3 a 4. Na obr. 5 jsou pak vyznačeny doly na Kladensku v roce 1915.

mnoho lidí přicházejících z chudších poměrů, nebylo obvyklé. Autorky však tato tvrzení posléze konfrontují s otázkou, jak je možné, že tedy i pád režimu proběhl v Kladně tak rychle [ibid.]? Vzhledem k vysoké kontrole zdejšího veřejného života zde v podstatě neexistoval underground, ani disent¹². Podle Perron a Vajdové tak rozpad režimu v Kladně (stejně jako i jinde) nevycházel z nějaké strategicky plánované, dobře organizované akce, ale spíše k tomu došlo v důsledku jeho vnitřního rozpadu. Revoluce nevzešla z iniciativy místních aktivistů, ale byla importována z Prahy; jak píše Perron a Vajdová, měla podobu jakéhosi imitačního procesu [ibid.]. Probíhala se zpožděním a vycházela z iniciativy malého počtu jedinců, kteří podněcovali přenos myšlenek, informací a strategií z hlavního města. V každém případě ústředním elementem generální stávky se stal podnik Poldi SONP. Ovšem i v jeho rámci se vyskytovaly rozdílné přístupy jeho zaměstnanců k této mobilizaci; na jedné straně stáli poměrně aktivní studenti technických škol spadajících pod Poldi, členové svazu mládeže (SSM) a manažeři a na druhé straně rezervovanější dělníci. Účast podniku ve stávce však také vzešla z iniciativy jednotlivce z řad managementu, nikoli z kolektivního usnesení dělnické třídy [ibid.].

---

¹² Samozřejmě nelze předpokládat absolutní absenci těchto tendencí v Kladně, nicméně přinejmenším jejich projevy nebyly tak markantní jako v Praze. Navíc právě blízkost Prahy způsobovala to, že je stahovalo hlavní město spíše do sebe [Perron, Vajdová 2010].

5 Kladno ve vzpomínkových vyprávěních: symboly socialismu a jejich manifestace v prostoru

Úvod této kapitoly je věnován socialistickým symbolům a tomu, jak se manifestovaly v prostoru. Pozornost si zaslouží zejména proto, aby mohly být některé z nich konfrontovány se specifickými symboly Kladna, které do jisté míry rezonují vyprávěním pamětníků. Ráda bych zde nastínila obraz města Kladna v podobě, v jaké byl nastolen v rámci autoritativního diskurzu, ať už v literatuře nebo ve veřejných promluvách představitelů socialistického aparátu a konfrontovala ho s vnitřní perspektivou samotných aktérů. Zmíněné obecně platné socialistické symboly se určitým způsobem odrážejí ve vyprávěních informátorů a koexistují v nich se specificky kladenskými symboly, s nimiž jsou spojeny určité postoje a hodnoty informátorů. Pozornost je zde věnována především symbolům ve veřejném prostoru mající podobu soch, památníků, budov, či celých čtvrtí, symbolickému významu přívlastku „rudé Kladno“ a symbolické hodnotě kladenské Poldovky¹³,

Podle Clifforda Geertze je symbol označením pro jakýkoliv objekt, čin, událost, vlastnost nebo vztah, který nese určitý význam [Geertz 2000: 107]. Jedná se podle něj o hmatatelná vyjádření myšlenek, postojů, soudů, tužeb nebo věr [ibid.]. Geertzova definice je pro tuto práci dostačující, byť se jedná o základní vymezení. Vystihuje totiž beze zbytku povahu symbolů, které se vážou k socialistické kultuře. Geertz kromě symbolu věnoval ve své knize pozornost i pojetí ideologie. Není nutné se zde detailně zabývat všemi aspekty tohoto tématu, nicméně ráda bych zdůraznila obecnou rovinu Geertzova příspěvku, které tkví v uchopení ideologie jako kulturního systému [Geertz 2000: 219-262]. Vycházím tedy z předpokladu, že myšlení je vždy produktem toho, že konstruujeme

---

¹³ Řeč je o podniku Poldi SONP, dále v textu již budu používat pouze termín Poldovka.

symbolické systémy, které prostupují všemi oblastmi společnosti. Ideologie je právě takovým systémem symbolů, který intervenuje do všech oblastí lidského života a produkuje určitý způsob myšlení.

Pozornost je věnována socialistickým symbolům, které měly sloužit k upevnování typicky socialistického myšlenkového rámce ve společnosti. Právě prostřednictvím symbolů jsou myšlenky reprodukovány v prostoru a jejich pomocí probíhá snaha o formování nového socialistického člověka. V řadě případů se tak jedná o symboly instrumentální povahy. Jako takové se stávají součástí lidské každodennosti; nejsou jen hmatatelné, ale jsou také žité. Jedná se například o symbol ráje, atributy míru, nebo symboly socialistických hrdinů. Ke zhmotnění socialistických symbolů v prostoru docházelo ve velké míře v podobě soch, památníků, budov, ale i celých „vzorových“ měst. Město Kladno disponuje svým vlastním specifickým souborem symbolů, které vytvářely rámec každodenního života jeho obyvatel. Ráda bych nyní přiblížila svět obecně platných socialistických symbolů a uvedla ho do vztahu se symbolickou povahou Kladna.

5.1 Obecně platné socialistické symboly

5.1.1 Ráj, mír a hrdinství

Socialistická ideologie jakožto „*normovaný sémiotický svět*“ [Macura 2008: 15] založila svou nezvratnost mimo jiné na představách o budoucnosti. Vize šťastné budoucnosti se stala povinnou součástí lidských představ. Ve své nevyhnutelnosti byla neustále stvrzována vize ráje, ke kterému společnost směřuje a zákonitě ho v budoucnu musí dosáhnout. Zároveň však panovala určitá dvojznačnost v jeho významu, jelikož ráj představoval bod v budoucnosti, ale současně byl něčím, co již nastalo a co tvoří společenskou přítomnost [Macura 2008: 15-17]. Tyto

dvě představy se přitom nemusely nutně vylučovat. Vize ráje byla jak ideálem, ke kterému je směřováno, tak i rájem již nalezeným. Tento nalezený ráj se zhmotnil v Sovětském svazu. Právě zde se zkoncentroval ideál budoucího šťastného života v komunismu, zde bylo již dosaženo vrcholu a Sovětský svaz tak mohl hrát roli vzorového modelu budoucnosti. *„Převzetí moci komunistickými stranami v jednotlivých zemích znamenalo [...] překročení prahu ráje. Uvnitř tohoto světa dokonalosti již nemohlo působit jiné zlo než „cizí“, přinesené zvenjšku, z onoho „starého světa“ před branami Utopie“* [Macura 2008: 20].

V prostoru se pak koncentrují atributy, které evokují život v ráji. Jedním z takových atributů je preference mládí. Vše co je staré, včetně člověka, si s sebou nese cejch starých časů; starého světa; světa před hranicemi ráje. Mladí lidé a děti jsou čistými socialistickými lidmi a nejvhodnějším materiálem pro vytváření nového člověka. Nejsou zatíženi minulostí a vzhlížejí pouze k budoucnosti. S tím také souvisí často se vyskytující motivy jara, které symbolizují vše mladé, bující a v rozpuku. Nebo též motivy léta, zahrnující výjevy ze sklizní a žní, kde často dominuje sluneční jas jako emblém říše světla a rozloučení s temnou minulostí. K základním charakteristikám člověka, žijícího v ráji, pak zcela samozřejmě patří úsměv. Potlačeny jsou naopak motivy stárí a zimy, které náležejí minulosti a nevyvolávají emoce spojené s vizí šťastné budoucnosti [Macura 2008: 29].

Tento svět socialistického ráje byl důkladně vybaven také atributy míru. Byl demonstrován jako svět mírové práce, zatímco Západ byl prezentován jako svět válek. Socialistický ráj se ustavoval v opozici vůči západnímu světu. Byla tak vytvářena jasná hranice mezi světem ráje a světem, který rájem již nebyl. Existence této hranice pak konstituovala oblíbený typ socialistického hrdiny, vojáka pohraničnicka, či hraničního strážce. Ovšem i další prvky, které evokují spíše válečný kontext, byly prezentovány jako mírové. Macura zmiňuje např. socialistickou armádu

označovanou jako armádu míru, či velitele československé branné moci Gottwalda jako generála míru a dále upozorňuje na ještě zřetelněji vyvstávající válečné motivy, jakým je například dobově populární exklamace „boj za mír“ [Macura 2008: 36-37]. Z toho vyplývá, že mír nebyl vnímán výhradně jako stav klidu a harmonie, což by odpovídalo představě ráje, ale jako neustálý proces boje. Bojovnost je zkrátka jedním z charakteristických znaků socialistického ráje. „*Mír je nutnou součástí života v Edenu, avšak cesta k němu vede bojem*“ [Macura 2008: 41]. Zcela jistě to souvisí s již zmiňovanou dvojí povahou ráje, který v přítomnosti již máme, ale který si zároveň do budoucna musíme vydobýt.

Nepostradatelným účastníkem a hybatelem tohoto dobývání šťastného věku byl socialistický člověk [Gorkij 1951: 150-160]. Toto slovní spojení má své opodstatnění. Nemohl to být ledajaký obyčejný člověk; byl to prototyp nového socialistického člověka, disponující charakteristikami socialistického hrdinství. Podle autorů Silke Satjukowové a Rainera Griese se institucionalizovaný hrdina zrodil v Sovětském svazu roku 1934, kdy byla poprvé udělena cena „Hrdina Sovětského svazu“ [Satjukowová, Gries 2002: 15-34]. Odtud se poté kult socialistického hrdinství šířil dál.

V našem kontextu byl zrod kultu socialistického hrdinství reprezentován postavou Julia Fučíka. Tak jako byl Sovětský svaz vzorem ráje, Julius Fučík byl vzorem socialistického hrdiny, tedy socialistického člověka. V jeho postavě se střetávaly dvě zásadní polariry, jeho velikost a prostota, přičemž obě byly zdůrazňovány s patřičnou razancí. Vliv jeho kultu byl opět směřován zejména na mladé lidi, kterým měl být vzorem a kteří ho měli za povinnost uctívat. S ohledem na dobovou reflexi jeho

postavy ho lze označit za válečného hrdinu, jelikož jeho odkaz v té době vycházel z jeho účasti na „odboji“ v období druhé světové války¹⁴.

Kult socialistického hrdinství byl úzce spjat s kultem práce. Toto spojení produkovalo jiný typ hrdiny. Byl jím tzv. hrdina socialistické práce, kterého v praxi představoval dělník, pracující člověk, jehož nasazení bylo mimořádné. Odměnou za takové pracovní nasazení však nebyla mzda, ale společenské ocenění a uznání, které mohlo být stvrzeno titulem „hrdina socialistické práce“. S tímto typem hrdinství je také spjat kult těla a síly. Dělníci jsou často zobrazováni jako svalnatí a nezdolní, třímající nástroj typický pro jejich profesi. Tento motiv se výrazně projevil ve výtvarném umění socialistického realismu. Hrdinové spjatí se střežením hranice mezi socialistickým světem a Západem byli zmíněni již dříve. Postavy pohraničnicků a hraničních strážců byly ve vědomí lidí nápadně zdůrazňovány a stávaly se také výrazně preferovaným motivem [Macura 2008: 32-33].

Obyvatele ráje lze charakterizovat pouze schematicky. Bližší náhled do jejich nitra ani sebemenší osobní rysy se nepřipouštějí. Vzájemné odlišování je nepřípustné, protože vzbuzuje pocity oddálení a osamocení, a ty jsou v ráji nepřijatelné. *„Hrdina ráje je prostě bytostí co možná nejméně individualizovanou“* [Macura 2008: 33-34]. Nová epocha, jak je jistě patrné z textu, si žádala nejen nový model lidské každodennosti, ale i nový typ mezilidských vztahů. Cílem bylo překonat individualismus a osamocení. V obraze budoucího šťastného věku se nacházejí lidé, kteří jsou vzájemně propojeni *„pouty soucítění a zájmu“* [Macura 2008: 31] bez ohledu na vlastní totožnost, která je zde zcela potlačena.

---

¹⁴ Nejedná se o odboj v pravém slova smyslu, nicméně Julius Fučík byl v dobových dokumentech prezentován jako ten, který vedl všechny lid k odboji [Macura 2008: 85-100].

5.1.2 Sochy, budovy a města

Socialistické symboly se ve veřejném prostoru manifestovaly opravdu hojně, a to zejména v podobě volně stojících soch či reliéfů, nebo celých budov, jejichž architektura vycházela ze vzorů převzatých ze Sovětského svazu. To, co bylo vpuštěno do veřejného prostoru, bylo pečlivě kontrolováno, jelikož s těmito artefakty se lidé nacházeli v přímé interakci a mohly sloužit jako jakýsi prostředek konkrétního způsobu vnímání reality a vytvářet tak určitou společensky reflektovanou normu.

Od 50. let jsou typické sochy s budovatelskými motivy a jsou tímto způsobem velmi často ztvárňovány zmiňované hrdinské postavy. Od 60. let jsou pak stále častější také abstraktní motivy. *„Obrovské množství zakázek zajišťoval zákon, který ukládal, aby každá státní stavba (drtivá většina všech stavebních projektů) dala 1 až 4% z celkového rozpočtu na „výzdobu“. Toto „čtyřprocentní umění“ pak tvořilo estetické dominanty ve veřejném prostoru kolem vznikajících sídlišť, poliklinik, obchodních domů, výrobních podniků, administrativních a správních budov. Stát tak zajišťoval lukrativní práci vystudovaným sochařům, čímž si chtěl získat jejich loajalitu a zároveň je použít ke své propagaci.“* [Karous 2008]¹⁵. Výtvarník Pavel Karous poukazuje na současné dehonestující zacházení se sochami tohoto druhu ve veřejném prostoru. Takové zacházení vychází zejména z přetrvávajících negativních konotací s minulým režimem. Ztvárňované motivy jsou dodnes vnímány jako symboly minulosti a pro mnoho lidí stále představují zosobněný režim.

---

¹⁵ Pavel Karous je výtvarníkem a autorem projektu Vetřelci a volavky, kterým usiluje o systematickou dokumentaci, popularizaci a ochranu soch ve veřejném prostoru z období normalizace. Zdrojem citací je osobní web Pavla Karouse (zdroj: www.pavelkarous.cz/projekty/vetrelci-volavky/texty.) a web projektu (zdroj: www.vetrelciavolavky.cz).

Ještě výraznějšími dominantami socialistické éry byly budovy postavené zejména v průběhu 50. let. Za všechny lze zmínit například Grandhotel International v pražských Dejvicích nebo kulturní dům v Ostrově nad Ohří, jež představují ryze typické stavby reálně socialistické architektury. Malířská a sochařská výzdoba těchto staveb pak byla přísně ideologická. Jedná se o stavby reprezentativního charakteru, které vycházely ze sovětských vzorů. Charakteristickým rysem 50. let však bylo také plánování celých vzorových měst. Zde se měla socialistická symbolika manifestovat v plné míře; měla prostupovat veškerými sférami lidské každodennosti, včetně jejího fyzického prostředí.

V tomto kontextu si lze představit město jako celek, v jehož rámci byly prosazovány zmiňované symboly, symboly instrumentální povahy, jejichž prostřednictvím měly být mezi lidmi reprodukovány určité představy o společnosti. Vidíme tak město jako vzor, mýtus a symbol. Po nástupu socialismu začaly komunistické strany středoevropských a východoevropských zemí připravovat velký sociální projekt. Jednalo se o nastolení nové politiky v různých oblastech sociálního života. Jednou z nich byla i urbánní politika, která byla využita jako prostředek utváření nové společnosti s cílem formovat nového socialistického člověka [Gorkij 1951: 150-160]. Vznikala města, která měla být postavena jako symboly politických, ekonomických a sociálních ambic daného režimu [Perron, Vajdová 2010].

Kolem roku 1950 začala vznikat v socialistických zemích města, jež měla mít reprezentativní, vzorový charakter, resp. ideální města vytvořená přesně podle představ a potřeb socialistické společnosti. Jejich charakter byl často spojován s pracovním odvětvím, které v nich a v jejich okolí převládalo. Rapidní rozvoj městského plánování se orientoval na dosažení co největší hustoty obyvatel. Města byla budována jako sídlo pro velké množství dělníků a odborníků zásadních odvětví socialistického průmyslu. Jako taková však zároveň měla plnit úlohu jakýchsi laboratoří

nové socialistické společnosti, jejichž cílem bylo produkovat nového socialistického člověka uplatněním moci nad jeho životním prostředím [Marek 2005: 425].

Jedním z prvních socialistických vzorových měst bylo německé Eisenhüttenstadt. Město vzniklo v podstatě „na zelené louce“ a v rámci jeho výstavby byly plně uplatněny zásady socialistického urbanismu. Město vytvořilo zázemí pro dělníky zejména z odvětví hutnictví a hornictví, pro které zde byly budovány bytové komplexy kombinující politické, ekonomické, sociální i kulturní funkce. Po převratu pak ovšem došlo k částečnému vysídlení a město ztratilo svůj někdejší význam. Některé bytové komplexy jsou dnes památkově chráněny, jiné byly zbourány. U nás je asi nejznámějším vzorovým městem Havířov. Socialistické ambice však nebyly realizovány jen prostřednictvím výstavby nových měst, ale také masivní asanací měst stávajících¹⁶, což je možné ilustrovat na příkladu Kladna.

---

¹⁶ Viz studie Petra Lozoviuka Das alte und das neue in einer sozialistischen „Musterstadt“ pojednávající o socialistických proměnách Žďáru nad Sázavou [Lozoviuk 2005].

5.2 Symboly Kladna ve vzpomínkových vyprávěních

5.2.1 Rudá záře nad Kladnem: „To byla taková nádhera!“

„Budeme budovat svou komunistickou stranu. Budeme vychovávat sebe, aby strana vychovala a našla správného vůdce. Socialismus i u nás zvítězí. Rudé bude pak Kladno a rudou bude i celá republika!“ Soudruzi si tisknou ruce. Napřímí se. Vztyčují hlavy a vykračují pevným krokem vpřed.

Na huťské haldě vylili strusku.

Rudá záře se rozzářila po celém kraji.

[Zápotocký 1986 (1953)]

Antonín Zápotocký v úvodním úryvku zmiňuje řadu typicky socialistických symbolů a jejich pomocí formuluje závěrečnou promluvu své nejznámější knihy. Klade zde důraz na vychovávání nového socialistického člověka [Gorkij 1951: 150-160], resp. socialistické společnosti, z jejichž řad by měl vzejít vůdce. Jen díky transformaci společnosti v novou socialistickou společnost může Kladno i celá republika jít vstříc pokrokové budoucnosti. Symbolem této transformace je nebe rudnoucí při vylívání strusky na kladenskou haldu.

Rudá záře se tak stala symbolickým výjevem představujícím obrat města i celé republiky k socialismu. Ve zmiňovaném výjevu se však setkávají dvě symbolické hodnoty, přičemž jedna z nich zaznívá ve vzpomínkách obyvatel Kladna častěji, než druhá. Jedná se o dvě typické historické polohy Kladna; „Rudé Kladno“ jako stěžejní centrum dělnického hnutí, vzorové socialistické město a na druhé straně „Černé Kladno“ jako stěžejní centrum průmyslu, město uhlí a oceli, město horníků a hutníků.

Vzpomínkami informátorů výrazně rezonuje průmyslový odkaz města, ačkoli v městském prostoru se projevuje jen dílčím způsobem. V městské struktuře i v okolní krajině je patrná stopa po těžkém průmyslu, ale většina míst spojených s tímto odkazem má spíše charakter zániku, než že by se jednalo o místa podněcující vzpomínky na něco živého.

Již výše v textu jsem zmínila Jana Assmanna a jeho pojetí reprodukování paměti. Assmann uvádí, že nositelem kulturní paměti je „sociální elita vědění“, již představují učitelé, spisovatelé, učenci, apod. [Assmann 2001: 52-53]. V období socialismu vrcholní představitelé režimu ke své propagaci a legitimizaci využívali právě těchto elit vědění, aby jejich prostřednictvím byly šířeny socialistické ideály i společenské normy a hodnoty. Ideologickým aparátem preferované texty, sochy ve veřejném prostoru i oslavy nejrůznějších svátků sloužily k upevnování kolektivní identity, která měla odpovídat socialistickým ideálům. Příslušnost k alternativním kolektivitám byla v mnoha případech sankcionována, čímž byl podněcován proces zapomínání na konkrétní dějinné momenty¹⁷. Z městského prostoru tak mizí místa paměti připomínající ideály minulosti a jsou nahrazovány převážně místy připomínajícími hrdiny socialismu, či jiné významné osobnosti socialistické minulosti i přítomnosti¹⁸. Kult hrdinství je v Kladně spojen především s dělnickým hnutím, které se zde na konci 19. a na počátku 20. století formovalo a mobilizovalo v boji proti kapitalismu. Z vyprávění informátorů je patrné, že proces zapomínání, ať už více, či méně ovlivňovaný společenskými elitami, se dotkl Kladna i v porevolučním

---

¹⁷ Viz Halbwachs, který zdůrazňuje jako podmínku zachování paměti a schopnost vzpomínání příslušnost k určité skupině [Halbwachs 2009].

¹⁸ Sochy s hrdinskou tematikou jsou typické pro socialisticky realistické umění, nejsou však jediným projevem výtvarného umění ve veřejném prostoru v období socialismu v Kladně. Zejména na sídlištích ze 70. a 80. let můžeme narazit na řadu přírodních a abstraktních motivů, které mají odlišnou tematiku i funkci [k tomuto tématu více Karous 2008].

období např. prostřednictvím odstraňování soch, změn nápisů na památnících apod. V procesu postkomunistické transformace se však ve městě začal vytrácet i odkaz tradičního kladenského průmyslu; byly uzavřeny doly, z původních průmyslových provozů Poldovky zbyla „jen“ dílčí frakce. Z hornického dědictví města byl zachován jen důl Mayrau v podobě Hornického skanzenu Mayrau ve Vinařicích, což je ve srovnání s rozsahem hornictví na Kladensku pouze skromný záznam hornické minulosti města.

Obraz Kladna je v myslích jeho obyvatel utvářen zejména jeho industriální minulostí. Vychází však z konfrontace současného stavu Kladna s jeho někdejším věhlasem, což je ve vyprávěních příčinou poměrně časté nostalgizace minulosti. Rudá záře nad Kladnem tak pro mnoho lidí nebyla výjevem symbolizujícím ideologické směřování společnosti, ale byla symbolem „domova“: *„No a nejkrásnější co bylo, to já dycky každému musím říkat, že když se říkalo rudá záře nad Kladnem, jo, tak že dovopravdy voni jak vysypávali tu žhavou strusku, támhle ke hřbitovu a tady na tu stranu, a von když byl ten sníh a voni to vysypali, ta obloha a ten sníh to bylo rudý. To byla taková nádhera! No a v létě tak to jsme taky prožívali, když jsme viděli tu rudou oblohu. Tak to tam právě pod tím rudým nebem jsme prožívali dětství, no. Jak v zimě, tak v létě jsme se z toho radovali a tam jsme si užívali, dovopravdy.“* (Inf. 2). Poetickým způsobem popsala tento symbolický výjev také socialistická prozaička a novinářka Marie Majerová: *„Ten zjev se mu vrství do paměti a jistě aspoň jednou se v citovém jeho životě projeví jako láska. A on se tomu pak ani nepodiví. Vždyť barva a zvuk domova s námi rostou a prorůstají nás, aniž chceme, aniž si to uvědomujeme.“* [Majerová 1941: 10-11]. Zažitá formulace „rudá záře nad Kladnem“ vyvolává v některých informátorech vzpomínky na dětství a vnímají ji jako typický znak města v tehdejší době. Naopak s označením „rudé Kladno“ se informátoři neztotožňují a zmiňují, že se spíše jedná o vnější pejorativní označení.

„Jo Kladno vyčnívalo tím, že tady bylo Kladno rudé, že se prostě po tom Tondovi Zápotockejch, tak jako tady když jsme přišli na tu vejšku (do Prahy), tak dycky - Á, Rudý Kladno je tady. Nebo uhlobaróni nám říkali... na nás se koukalo, jako že jsme z rudýho Kladna no.“ (Inf. 8).

5.2.2 Žitý prostor Kladeňáka: „Ušatý torpédo se mu říkalo.“

Tato část textu je věnována prostorovým proměnám města a tomu, jak byly tyto proměny vnímány jeho obyvateli. O prostoru je v kontextu této práce možné uvažovat ve třech teoretických úrovních. První z nich je fyzický prostor, vycházející svou podstatou z přírodní danosti; druhou je mentální prostor, představující logické a formální abstrakce a třetí je sociální prostor. Sociální prostor je podle Henriho Lefebvra produktem imaginace, tedy projekcí, symbolů a utopií [Lefebvre 1991: 11-12]. V Lefebvrově teorii to znamená, že sociální prostor je sociálním produktem [ibid.: 26]. Je utvářen, tedy produkován i reprodukován společnostmi. V této práci je sociální prostor nazýván žitým prostorem, jelikož tento pojem lépe vystihuje fakt, že lidé jsou v každodenní interakci s prostorem, který spoluutváří, ale jsou jím také ovlivňováni.

Ve vyprávěních informátorů jsou často reprodukovány vzpomínky na již neexistující čtvrti, či místa. Marc Augé v jednom ze svých textů zdůrazňuje fakt, že ve většině případů mají města svá centra, v nichž se nacházejí určité hmotné artefakty, ke kterým se lidé odkazují; resp. že městské centrum obsahuje pamětihodnosti, které mají pro obyvatele města velkou symbolickou hodnotu [Augé 1996: 99]. Mohou jimi být např. kostel nebo radnice. V Kladně lze považovat za centrum města náměstí Starosty Pavla a jeho přilehlé okolí zahrnující třídu T. G. Masaryka vedoucí od náměstí k Floriánské kapli. Již zmiňovaná asanace Kladna v 70. letech jen těsně minula historické náměstí a zasáhla do bezprostředního okolí centra města. Někteří informátoři pochází přímo

z této části Kladna a vzpomínají na bydlení ve starém typu zástavby: „*My jsme bydleli v tom starým, jak říkám, tam nebyly nějaký asfaltky, dlážděný ulice. To byla taková čtvrť stará za gymnáziem a od toho centra, od tý kaple Floriánský samá ulička drobná a to potom srovnali se zemí... No a ty uličky si pamatuju.*“ (Inf. 6). „*Bydleli jsme dole v Kladně tam pod gymplem v takovym malym baráčku ještě s ňákou, to byla snad prateta já nevim jaká, to vůbec nevim. No a byli jsme vlastně, měli jsme jednu kuchyň velkou, chodbičku a velkej pokoj, kde jsme vlastně všichni spali. No a potom jsme se v jedenácti letech, když mi bylo jedenáct, tak jsme se přestěhovali do sídliště.*“ (Inf. 3). Narátoři se shodují v tom, že bydlení v tomto typu zástavby bylo velmi skromné, ať už se jedná o prostorový či tepelný komfort.

Lidé pocházející z míst, která už fyzicky neexistují, věnovali jejich popisu mnohem více pozornosti a byli mnohem detailnější než ostatní informátoři. Byť se jedná převážně o zážitky z dětství, objevuje se v jejich výpovědích autentický záznam toho, jak se zde bydlelo: „*My jsme bydleli strašně nuzně teda. Já teď zrovna vim, že to bylo číslo 244, ale teď si nemůžu vzpomenout, jak se jmenovala ta ulice, ale to prostě tam bylo. Já mám dětský vjemy, si pamatuju, jak nás šli uložit spát do hrozný kosy. Tam byly kamna, v jedněch se topilo někde, to snad ani nebyl obejvák, ale kuchyně, kde se bydlelo. Tak když jsme šli spát, tak tam se vzala lopatka žhavýho, odnesla do těch kamen, teď to tam teda samozřejmě smrdělo, čili tohle já mám úplně takhle, jak to bylo cítit a že člověk jde spát a cejtí nějaký popel. Takže tam se bydlelo fakt hodně špatně a na tom sídlišti potom, to bylo řekněme kvalitativně lepší bydlení.*“ (Inf. 6). Životní podmínky ve staré zástavbě jsou často porovnávány s nově nabytými podmínkami v panelovém sídlišti, kam se časem všichni přestěhovali. Z některých výpovědí je patrné, že se tím informátoři do jisté míry snaží legitimizovat demolici staré zástavby: „*Ale jako já jsem bydlela v tom sídlišti, já jsem tam byla spokojená. To zase z toho z čeho jsme*

vyšli na tom starym Kladně, tak pro nás sídliště to bylo něco, žejo. Protože tam byl v tom starym Kladně, to byl záchod na dvorku, suchej, žejo, voda se vohřejava, koupali jsme se v plechový vaně. Když jsme přišli do sídliště, tak to bylo něco, takže my jsme tam jako byli spokojený.“ (Inf. 4).

Vzpomínání na již neexistující místa v Kladně informátoři často doplňovali dobovými fotografiemi, či mapami zaznamenávajícími původní podobu města a o „zmizelé Kladno“ projevovali aktivní zájem. Často jsme tak strávili část setkání prohlížením fotografií, na kterých informátoři ukazovali, kde přesně stával jejich dům, nebo kde se nacházela která hospoda, či obchod. Přestože si stěhováním do sídlištních bytů rodiny kvalitativně spíše polepšily¹⁹, stále se snaží oživovat vzpomínky na své původní domovy: *„Ale takže něk jsem to (bourání) neprožívala. Já jsem tam radši nechodila teda, tak jako. Ale pak třeba koukáme do dneška, je nějaký film a jmenuje se to Radikální řez, vo nějaký vraždě, ale tam je ten barák! Vždycky když to dávaj, tak na to koukám, i když už to znám nazpaměť. A vždycky volám ségre, tý mladší, jako heled', budou dávat todleto, podívej se, jo (smích). Jako rádi na to koukáme, i mám nějaký ty knížky vo zmizelym Kladnu a tydlenty Doteky času. To mně koupila vnučka, když jsem si to teda přála. Tam jsou jako srovnávací ty fotky tenkrát a teď jako, no.“ (Inf. 3)*

Demolice v samotném centru Kladna byly reflektovány i ve vyprávěních informátorů, kteří v těchto místech nikdy nebydleli. Odkazovali zejména ke skutečnosti, že bylo zachováno náměstí a Floriánská kaple, které považují za historicky nejcennější památky města. Ovšem i v těchto případech je patrná snaha legitimizovat asanaci špatnými životními podmínkami ve staré zástavbě: *„Vono spousta toho*

¹⁹ Staré zástavbě chyběla infrastruktura, nebyla zde kanalizace a topit se muselo v kamnech. Oproti tomu v panelových bytech bylo ústřední topení, zavedená voda a další komfort.

historickýho, třeba to historický jádro, tadyhle nad náma, todlencto je zachráněný v poslední chvíli, jinak to bylo na zbourání, jo. Vono takhle směrem jako k tý pojišťovně, tak tam byly taky takový víceméně přízemní takový dost chudý baráky, ale bylo to v centru města no, tak to se vlastně v těch 70. letech bouralo a stavěly se paneláky... Když jste se tam podívala, tak to byly starý, každej druhej polorozpadlej barák, jo, takže to se zbouralo a postavily se nový paneláky. Takže lidi měli kde bydlet, jo. Vono jako ty paneláky jsou tak ňák dost zprofanovaný, ale prostě kde chcete jako ubytovat spoustu lidí, žejo.“ (Inf. 5). Z dobového hlediska vnímali informátoři bourání staré zástavby spíše jako něco pozitivního, jelikož byla v obecném povědomí nízká úroveň bydlení v tomto typu zástavby. S odstupem času však někteří připouští, že drastický zásah do podoby města byl fatální: „Když jsem chodila na gympl, tak dycky o přestávce, když jsme čekali, až nám otevrou nějakou třídu, tak jsme koukali, jak voni to tam teda srovnávaj se zemí. Dneska bych plakala a tenkrát jsem na to koukala, to mi bylo těch sedmnáct, osmnáct, a říkam, až tadyten gympl udělám, jednou tady budu bydlet. Dneska bych plakala teda, vopravdu. Protože to bylo něco, žejo! Nový, krásný, čistý, no pro nás to bylo, no. Takže takhle.“ (Inf. 1). Oficiální socialistická rétorika prosazovala symbolickou hodnotu nového a pokrokového, která v tomto případě zvítězila nad symbolickou hodnotou starého a tradičního. Nicméně ne absolutně, protože vztah ke starým čtvrtím byl a je stále oživován. „Hele díky bohu, že šli komunisti do řiti. Protože ty by to zhuntovali, ty by zbourali i Floriánskou kapli. Za komančů byla třeba Poldovka dobrá, ale Kladno stálo za prd.“ (Inf. 9).

Kromě starého Kladna zasáhla asanace i čtvrť nazývanou Nové Kladno, která se nacházela nedaleko centra v prostoru mezi ulicí Čs. armády a ulicí, které se tehdy říkalo Ořechovka. Jednalo se o pravoúhlou síť uliček, které neměly vlastní jména, ale byly očíslovány (I. – XV.) a sestávaly z malých dělnických domků. Jedna z informátorek měla v této

čtvrť známou, jinak zde nikdo z dotazovaných nebydlel, nicméně tato čtvrť byla několikrát zmíněna v souvislosti s bouráním v Kladně: *„To máš jako tady u té nemocnice, žejo, proti nemocnici, tam bylo první až šestá ulice, žejo, nebo první až pátá, ale jmenovaly se první, druhá, třetí,... prostě jak to šlo. A to bylo plný takovejch těch dělnickejch domků. Jo, to byly normálně menší domky, ouzký vrátka, no a ta padla celá za vlast tadleta čtvrť. To zrovna naši mámy kamarádka tam bydlela, takže dostali byty na sídlišti všichni a zlikvidovali to a místo toho postavili to sídliště.“* (Inf. 10). *Takže to nebylo Kladno, jako celek, ale to bylo Kladno a ten Rozdělov byl někde tady, a směrem k tomu Rozdělovu vedly, nebo byly umístěný, kolmo na tu hlavní uličky, který byly očíslovaný, myslím, I. - XV., to pak totálně, to najednou zbourali. To bydlení tam bylo špatný a ty lidi odtamtud evakovali do těch sídlišť, který stavěli, a na tom místě postavili zase další paneláky.“* (Inf. 6).

Podrobnosti o životě ve čtvrti Nové Kladno informátoři neznali, nicméně v elektronických zdrojích jsem zaznamenala zmínku, že se čtvrť, které se také říkalo Ořechovka, vyznačovala specifických rázem a atmosférou, kterou si její někdejší obyvatelé připomínají organizováním pravidelných setkání²⁰. Trochu odlišný osud má dělnická čtvrť Podprůhon, kterou zmiňuje i jeden z informátorů: *„Tak jak tu byly dělnický čtvrť, tak je čtvrť Podprůhon, kde je nějaký spolek, který se snaží zachovat tu tradici, město do toho investovalo, protože se tam nějaká ta struktura obnovila, plyn, voda, všechno, postavili nějaký opěrky a ty domečky tam zůstaly. Konaj se tam výstavy Kladenský dvorky, což je náramný. To jsou takový malebný místečka, je to v prudkým svahu a zůstalo to zachovaný.“* (Inf. 6). Aktivní zájem o bývalou dělnickou kolonii projevuje občanské sdružení Spolek Podprůhon, které vzniklo v roce 2006 z iniciativy obyvatel této čtvrti. Kromě snahy o aktivní účast na rozhodování úřadů o dalším vývoji

²⁰

Zdroj: www.kladnominule.cz/pribehy/jak-se-bydlelo-na-orechovce

Podprůhonu je spolek spolupořadatelem tradičních výstav Kladenské dvorky²¹. Bývalé dělnické čtvrti a jejím obyvatelům byla věnována i fotografická kniha Jiřího Hanke Lidé z Podprůhonu [Hanke 1995]. S Podprůhonem je tak spojena snaha zachovat dědictví dělnické čtvrti a oživit ho kulturními aktivitami.

Invazivní standardizovanou a typizovanou výstavbou byl již od 50. let zastírán historický a kulturní odkaz města, ke kterému by se lidé mohli vztahovat. Místo toho jim byla vrcholnými stranickými představiteli předkládána vize šťastné budoucnosti v socialistickém městě. V takovém městě není místo pro reprezentace minulosti, ale primární je snaha hledět kupředu. Paralelně s plánováním kladenské asanace vznikala také plán nového městského centra na sídlišti Sítná, které mělo nahradit historické náměstí a mělo se stát novým reprezentativním, kulturním a společenským centrem. Z vyprávění informátorů však vyplývá, že většina z nich vždy považovala za centrum města pouze náměstí Starosty Pavla a jeho bezprostřední okolí, přestože přestalo plnit své tradiční funkce: *„Nikdo nepřemejšlel vůbec nad tím, že to město se devastuje, zbytečně. Takže v podstatě z toho města taky se nic nezachovalo. Tohle krásný náměstí, no.“* (Inf. 1). Náměstí Starosty Pavla bylo vyčleňováno z veřejného života. Některé domy byly obsazeny sociálně marginalizovanými rodinami a do centra nebyly investovány peníze, takže začalo postupně chátrat. Stavů místních budov neprospíval ani všudypřítomný popílek z nedalekých provozů Poldovky, který způsoboval jejich zašlý vzhled. *„Když zhasly kšefty, tak střed Kladna byli jenom cikáni.“* (Inf. 9). *„Tadlencta pěší zóna, to byla dřív hlavní třída, plná cikánů. Kladno bylo prostě cikánský. Takže večer po tý pátý hodině, když jste šla, tak v těch uličkách všude venku stoly, cikáni, kytary, hráli tam na kytary a takový. A jinak to bylo strašně zašlý.“* (Inf. 4).

---

²¹Zdroj: www.podpruhon.cz/kladenske-dvorky/

Veškeré aktivity, které se dosud na náměstí odehrávaly, byly v druhé polovině 60. let přesunuty na Sítenské náměstí. Snaha vrcholných představitelů města obrátit pozornost jeho obyvatel k novému městskému centru na Sítné je patrná ve vzpomínkách Kladeňáků na prvomájové průvody. Tradičně prvomájový průvod končil na náměstí Starosty Pavla, ale po vybudování nového městského centra bylo jeho cílem náměstí Sítná, kde byl symbolicky zakončen: *„No na kladenským náměstí se nic moc nedílo teda. No byly tam vždycky ňáký ty srazy. Já mám pocit, že to bylo tam jen ze začátku. Že tam končil někde ten průvod. A potom to bylo, myslim, už ale na Sítný. Když se postavilo nový sídliště na tý Sítný, u Vejhybky, tak to končilo tam už potom. Ale kdysi končilo to na tom náměstí.“* (Inf. 3). *„Všichni se sešli a pak se chodilo na náměstí do Kladna. A potom dýl se začalo chodit na Sítnou, když se postavil most. To bylo asi v šedesátým šestým, pátým, šestým roce se postavil sítenskej most, tak pak už se chodilo tam.“* (Inf. 2). Přestože se Sítenské náměstí stalo novým centrem města jen hypoteticky, jedna z budov, které ho reprezentovaly, přece jen vešla do povědomí lidí jako významná kladenská budova. Jedná se o tzv. Kokos, neboli komunistický kostel, což je označení pro sídlo okresního výboru KSČ; dominantní budova v brutalistním stylu. Z výpovědí informátorů je zjevné, že k současnému reprezentativnímu charakteru budovy Kokosu přispívá zejména fakt, že je v současné době sídlem vysoké školy, což je místními obyvateli považováno za hodnotné. *„Známej Kokos. To je zkratka z Komunistickýho kostela. Takže to dřív tady bylo taky, prostě, to byla partajní jako taková budova. Ted' se to předělalo, je tam vysoká škola, takže máme na Kladně i vysokou školu.“* (Inf. 5). *„Ted'kon předělávali, tomu se říkalo Kokos, což je komunistický kostel. Tenkrát postavili takovej, mělo to vypadat jako rozevřená kniha, takže tam našťestí je dneska vysoká škola.“* (Inf. 6).

Formování způsobu vnímání reality a upevňování stranické moci se neprojevovalo pouze prostřednictvím symbolických aktů v podobě

prostorových proměn Kladna v 60. a 70. letech. Socialistické symboly se manifestovaly ve veřejném prostoru také v podobě soch, či reliéfů na obytných domech. Hovořit o veřejném prostoru v období socialismu je však poněkud problematické. Proto nyní stručně věnuji pozornost vysvětlení tohoto pojmu a konotacím, v jakých je v textu používán. Pro pochopení a vymezení povahy veřejného prostoru považuji za užitečné zmínit De Certeauovo rozlišení prostoru a místa [De Certeau 1996: 81-87]. Místo je podle něj jakýmsi momentálním a stabilním uskupením pozic. Znamená to, že na jednom místě, se nemohou nacházet dvě věci zároveň. Určité prvky se nacházejí jeden vedle druhého, každý vždy na svém vlastním místě. Prostor pak zahrnuje veličinu rychlosti, směru a času; je „*křížovatkou těles v pohybu*“ [ibid.: 81]. Jinak řečeno, prostor je používaným místem, takže vzniká až skrze interakci, skrze jednání lidí [Pospěch 2013: 78]²². S ohledem na toto rozdělení je možné shrnout, že veřejný prostor nejen, že je vymezen rozdílem mezi veřejným a soukromým, ale představuje navíc soubor „*sdílených reprezentací a významů, které se neustále proměňují v procesech sociální interakce*“ [Pospěch 2013: 76]. Podle Lyn Lofland je v nejobecnějším slova smyslu veřejný prostor fyzicky i vizuálně dostupnější, než soukromé prostory [Lofland 2009: 8]. Za normálních okolností tak do něj mají všichni jedinci přístup [Pospěch 2013: 76]. V období socialismu byly však funkce veřejného prostoru podřízeny politickým zájmům. Podle Sonii Hirt v tomto období nejde ani tak o stanovení hranic mezi veřejným a soukromým, ale o to, že od sebe byly tyto dvě kategorie zcela odloučeny, resp. že „veřejné“ v původním slova smyslu docela zaniklo [Hirt 2012: 18-22]. Na tomto místě považuji za příhodné zmínit pojem veřejná sféra, jejíž

---

²² Pavel Pospěch ve svém textu naznačuje synonymitu mezi pojmem místo a prostranství. V tomto smyslu je veřejné prostranství fyzicky stabilním místem, zatímco veřejný prostor je proměnlivou entitou vznikající v důsledku různých sociálních interakcí [Pospěch 2013].

součástí, na rozdíl od místa a prostoru, není konkrétní fyzická složka, ale představuje abstraktní oblast, skrze niž lze formulovat, diskutovat a šířit veřejné mínění a zájmy [Habermas 1991: 1-14]. Státní socialismus intervenoval jak ve veřejném prostoru, tak ve veřejné sféře.

Nyní bych ráda opět obrátila pozornost k socialistickým symbolům a jejich manifestaci ve veřejném prostoru v podobě soch. Nejvíce pozornosti je ve vyprávěních Kladeňáků věnováno soše Antonína Zápotockého v nadživotní velikosti, která byla umístěna před síťenskou Střední hutní průmyslovou školu. Socha prvního prezidenta ČSSR, účastníka založení KSČ a rodáka z Kladenska byla slavnostně odhalena v roce 1971 v rámci oslav 54. výročí Velké říjnové socialistické revoluce. Ze svého stanoviště pak byla odstraněna v roce 1991. Pravděpodobně se jednalo o symbolický akt rozloučení se s minulým režimem. Je zajímavé, že kromě sochy Antonína Zápotockého informátorům jiné památníky v paměti neutkvěly, nebo jim nepřipadalo podstatné o nich mluvit. Jeden z informátorů zmínil: „*Tady to bylo vždycky zaměřený, zase, Zápotocký. Takže jsou tady nějaký místa, kde stály sochy, což se teda změnilo, ale neříkám, že by se tam lidi scházeli, to vůbec ne.*“ (Inf. 6). Poznámka, že tato místa nikdy nesloužila k setkávání lidí, patrně souvisí s tehdejší povahou veřejného prostoru, který měl spíše instrumentální funkci.

Někteří informátoři krátce zmínili sochu Rudoarmějce, ke které se pojí jeden ze symbolických aktů té doby, a to pokládání věnců, kterého se jedna z informátorek zúčastnila v dětství jako pionýr: „*To bylo ještě za mě, když jsem byla malá, tak jsme chodili tady vod Cechu průvodem s kapelou, vždycky když bylo osvobození, a šli jsme položit Rudoarmějcům věnce, tak jsem recitovala.*“ (Inf. 1). Pomník se nacházel na náměstí Svobody, kde ještě před rokem 1948 stával pomník legionářů s T. G. Masarykem, který byl po únorovém převratu odstraněn. Stejně tak byla v roce 1990 odstraněna ze svého původního stanoviště i socha Rudoarmějce. Byť někteří informátoři tento pomník zmínili, nepodařilo se

mi rozvinout vyprávění tímto směrem. Socha Antonína Zápotockého je tak jediným kladenským památníkem, který v informátorech vyvolal nějaké vzpomínky, zážitky a pocity, o nichž byli ochotni mluvit. Jeden z informátorů vzpomíná na sochu Antonína Zápotockého takto: „*No Ušatý torpédo se mu říkalo, žejo. Každopádně si pamatuju, to byl tam před tou hutní průmyslovkou, já nevím v kterým tom roce, se ráno policajti probudili, a Tonda Zápotockejch měl na zádech školní tašku, červenou ještě ke všemu.*“ (Inf. 8). Někteří informátoři se zmínili, že poté, co byla socha odstraněna ze svého původního stanoviště, byla převezena do Zápotockého rodných Zákolan. Tato informace je však mylná, protože v Zákolanech se nachází kopie kladenské sochy a byla zde odhalena již v roce 1984²³.

Zákolanská socha stojí stále na svém původním místě, ačkoliv je její přítomnost v obci značně kontroverzním tématem. V roce 2012 ji skupina recesistů pomalovala barvami; Zápotocký se tak ocitl na podstavci v bílých botách a v symbolicky rudém saku²⁴. Kromě pomníků a soch byla v literatuře nalezena zmínka o socialisticky realistických reliéfech, které se nacházely nad vchody obytných domů na starém Kročehlavském sídlišti. Tyto reliéfy však už také neexistují, zmizely při zateplování těchto domů [Veverková 2008: 36]. V okolí Kročehlavského sídliště, a nejen zde, se nachází také řada soch s abstraktními motivy²⁵. V roce 1987 pak byla na Náměstí Sítná odhalena socha V. I. Lenina, ovšem její umístění zde již nemělo dlouhého trvání, protože byla také bezprostředně po revoluci odstraněna [Vykouk 2003: 34]. Kladenské sochy a památníky jakožto místa paměti sloužily nejen připomínání, ale staly se také nástrojem zapomínání. Maďarská socioložka Julia Szekely

²³ Zdroj: www.kladnominule.cz/pribehy/socha-antonina-zapotockeho

²⁴ Zdroj: www.ceskatelevize.cz/ct24/regiony/1058251-kdyz-socha-rozdeluje-obec-aneb-zapotocky-v-prevleku

²⁵ Zdroj: www.vetrelciavolavky.cz

tvrdí, že cílem budování a odstraňování památníků je psaní dějin a uchovávání vzpomínek v souladu s momentálním sociopolitickým kontextem [Szekely in Kunt, Szego, Vajda 2013: 35]. Odstranění památníku jakožto symbolický akt odpoutání se od končící epochy, je však někdy vnímán ambivalentně. Stává se předmětem sporů mezi generacemi a rozpoutává debaty o skutečném symbolickém významu památníku. Ve vyprávěních informátorů však toto téma příliš nerezonuje. Souvisí to patrně s tím, že dotazovaní lidé se k těmto místům v Kladně nikdy nijak významně nevztahovali. Dokonce si řada narátorů ani nemohla vzpomenout na jinou sochu, než byla Zápotockého podobizna. *„Tady jediná socha, která byla, tak to bylo před tou síteňskou školou a tu určitě, tu vodvezli. A jinak tady nikdy nic nebylo!“* (Inf. 4). Zcela odlišnou roli však hraje ve vzpomínkách kladeňáků areál Poldovky, který lze označit za specifické místo paměti.

5.2.3 Poldovka: „My neměli strach kam pudem. My už jsme to věděli.“

Jedním z ústředních témat kladenské kolektivní paměti je tzv. Poldovka. V roce 1855 byla v Kladně českým průmyslníkem Vojtěchem Lannem založena Vojtěšská huť (později tzv. huť Koněv) a v roce 1889 byla ocelářským magnátem Karlem Wittgensteinem založena Poldina huť, pojmenovaná podle jeho manželky Leopoldiny [Veverková 2008: 9]. Tento podnik začal v Kladně s produkcí ušlechtilých ocelí, které ho proslavily po celém světě. Během světových válek produkoval výrobky pro armádu. V roce 1946 byl závod znárodněn a zrodil se Sjednocený ocelářský národní podnik (SONP), který zahrnoval jak Vojtěšskou, tak Poldinu huť i další kladenské závody. V 70. letech byl opět obnoven původní název podniku Poldi, nejčastěji je tak možné se setkat s názvem Poldi SONP [Perron, Vajdová 2010]. Mezi Kladeňáky se však hovoří výhradně o

Poldovce. V jejich vzpomínkách zaujímá Poldovka zvláštní místo. Podnik až do konce 80. let zaměstnával bezmála 20 000 lidí, což představovalo podstatnou část kladenské populace, která v roce 1980 činila přibližně 71 000 lidí [Perron, Vajdová 2010]. Téměř každá rodina měla ve svých řadách někoho, kdo byl zaměstnancem Poldovky, ať už se jednalo o pozici v provozu, či v administrativě. Pět informátorů bylo zaměstnaných v rámci závodu Poldi SONP, tři z nich dlouhodobě v provozu; v ostatních případech pracoval v podniku alespoň jeden z informátorových rodičů. Pro mnoho lidí se tak stala práce v Poldovce samozřejmostí: *„Většinou ty lidi co dělali na Poldovce, tak už drželi synovi, nebo dceři místo... Takže vlastně i tohleto se jakoby dědilo. Takže my v podstatě neměli strach, až uděláme gympl nebo průmyslovku, kam pudem. My už jsme to věděli... A každéj s tím počítal, že tam skončí. Protože to byla určitá jistota pro nás. Takřka pro všechny. Protože dřív se to nějak jako neřešilo kam jít, nebo kam to.“* (Inf. 1).

V Kladně se kromě gymnázia nacházelo několik středních průmyslových škol, ve kterých vyrůstali převážně budoucí zaměstnanci podniku. Ve výpovědích informátorů je však patrné, že významnou roli v nasměrování jejich životní dráhy sehráli rodiče. Práci v Poldovce buď dobrovolně přijali jako „rodinné dědictví“ nebo ji jednoduše přijali jako jedinou možnou variantu jejich profesního života: *„To ještě byly umístěnky a já dostal umístěnku, po maturitě jsem měl nastoupit do Buzuluku Komárov, kam se mi samozřejmě nechtělo, protože táta dělal všechny léta na Poldovce a já od malička, mě nenapadlo jít dělat někam jinam než na Poldovku, jo.“* (Inf. 9). *„Já jsem si mohla vybrat, já měla furt samý jedničky, já jsem mohla jít klidně na to, ale tenkrát rodiče, hele, je tady ta Poldovka, jdi na tu, tam budeš mít zajištěnou práci. No takže taky jo, jsem vodmaturovala a šla jsem.“* (Inf. 10). Podle studie autorek Perron a Vajdové byli zaměstnanci Poldovky velmi dobře odměňováni; průměrná měsíční mzda zaměstnance Poldi SONP v roce 1985 činila 3640 Kčs,

zatímco například Městský národní výbor disponoval průměrnou mzdou 2188 Kčs [Perron, Vajdová 2010]. Autorky dále uvádějí, že srovnatelnou mzdu nabízel pouze strojný závod Sigma Kladno. O stupeň níže se v pomyslném žebříčku mezd umístily Kamenouhelné doly (3000 Kčs), Kablo (2687 Kčs), Mrazírny (2600 Kč) a textilní závod Sázavan (2075 Kčs) [Perron, Vajdová 2010]. Mimořádnou výši platů v Poldovce dokládá i jeden z informátorů, který část své profesní dráhy strávil na pozici pomocného dělníka: *„Tak jsem šel dělat prostě na pec, tři roky jsem házel lopatou. Dělal jsem pomocníka taviče a pak taviče, no. A za to jsem měl tak čistýho, za ty svý hodiny, 3000,-, 3100,- no.“* (Inf. 9).

Dalším motivačním činitelem, jehož prostřednictvím si kladenský podnik získával své příznivce, bylo přidělování bytů. Vedení Poldi SONP nechalo vybudovat množství podnikových bytů a podporovalo družstevní formu bytové výstavby [Perron, Vajdová 2010]. Tyto kroky se odrazily zejména v sociodemografické struktuře Kladna. Ve výpovědích informátorů jsou explicitně vyjádřeny představy o tom, kde bydleli dělníci té které profese. Kromě typických dělnických kolonií, jakými byl Podprůhon nebo Nové Kladno (Ořechovka), měli Kladeňáci představu ještě o dalších místech, resp. o konkrétních domech, ve kterých bydleli výhradně horníci nebo hutníci: *„Já jsem se narodila v Kročehlavech... A bylo to blíž hutim, než ted'ka. Tady (ve Vrapicích) je to zase všechno blíž k šachtám... Nad náma byly takový rozsáhlý pole a tam se začalo stavět veliký sídliště v Kročehlavech. A tam, a byly tam většinou hornicí, žejo, hornicí, protože dóle v domkách bydleli huťáci, hutníci. A nahoře hornicí... Dokonce pod našim barákem tady postavili šest takovejch papírovejch baráků. Říkalo se jim papíráky. Voni měly střechy ze dřeva a na tom térovej papír. A bylo to postavený pro poldováky nebo huťáře.“* (Inf. 2). *„Tadyhlento byly baráky poldovský by se dalo říct. Poldovský, ale za náma třeba ten barák už byl zase jako hornickej, jo. To byly podle něakejch těch, já nevím jak se to tenkrát rozdělovalo, ale mě to bylo jedno, žejo. Ale*

já vim, že tadyhlen bydleli většinou ty, co dělali jako na Poldovce.“(Inf. 3).
„Dřív se ty byty přidělovaly, že někdo šel do Poldovky a dostal byt, když se tam upsal třeba na deset let. Takže tam chodili, nebo i na šachtu, tam chodili lidi, který prostě potřebovali byt.“ (Inf. 4). Práce v Poldovce tak představovala pro Kladeňáky určitou sociální jistotu.

Jistou část zaměstnanců Poldovky však tvořili i lidé, kteří svou pracovní pozici v podniku „nezdělali“, ani si ji nevybrali z vlastní vůle, ale „zbyla“ na ně v důsledku určitého společenského konfliktu, díky němuž se ocitli v situaci, kdy pro ně nebyla dostupná jiná práce. Tuto skutečnost dokládá například inf. 8, jehož otec pracoval na vysoké pozici ve Státní spořitelně, do doby, než o zaměstnání přišel: *„Takže tam nějakému tomu, co tam dosadili nějakýho chlapa, tak mu tam něco při nějaký, když jim tam něco vykládal, tak mu řek nějaký vodstrašující slova, takže ho vyhodili samozřejmě, žejo... no a šel dělat do Poldovky. No tak dělal v provozu no, tak tam se mu to moc nelíbilo, žejo.“* (Inf. 8). Dále je možné se ve vyprávěních informátorů setkat také se zmínkou o lidech, kteří se ocitli v provozu kladenského závodu v důsledku státem řízeného snižování řídicího a správního aparátu. Nebylo tak výjimkou, že se v provozu potkávali kladenští dělníci s někdejšími představiteli pražské inteligence: *„Pražáků tady dělalo taky hodně... Ale vono to bylo daný tím, že za komunistů tenkrát udělali takovou akci, ŘASA se to jmenovalo, jo. Nějak snížení řídicího a správního aparátu, jo. A komunisti v těch 50. letech taky vyházeli spoustu lidí, já nevím, kdo byl třeba advokát a nabídli mu buď hutě, nebo doly, jo. A moje máma, která dělala na hladičce, tak dělala s doktorem práv právě, jo. A naše máma ještě byla ta důležitější.“* (Inf. 9).

Rytmus života v Kladně byl do určité míry podřízen provozu Poldovky. Informátoři často vzpomínají na velmi hustou autobusovou dopravu, která jezdila mezi Prahou a Kladnem: *„Jak říkám, tam se sjíždělo ráno strašnejch autobusů. A po šichtě, to ve dvě zahoukala siréna, vyhrnuly se davy lidí a naskákali do autobusů a jeli třeba do Prahy, všude*

možně, takže to byl opravdu velikej ruch po městě.“ (Inf. 6). „Jenom z Prahy sem jezdilo 30 autobusů... to se tenkrát ještě dělalo na tři šichty, takže to sem jezdilo k ranní, k vodpolední, k noční třicet autobusů, no. A když zahoukala siréna, tak se vyhrnulo z Poldovky lidstva, že autobusy to nepobraly.“ (Inf. 9). Přeplněné autobusy a davy hrnoucích se z bran Poldovky tvořily podle vyprávění informátorů neodmyslitelnou kulisu jejich každodenního života. Kromě toho, že fungování závodu byla přizpůsobena infrastruktura města, stávala se Poldovka řídicím činitelem v časovém režimu domácností. Každodenní život kladenských „Poldováků“ byl do značné míry určován směnným provozem: „Hodně jsem dělal ty šestnáctky. Když jsem dělal na čtyry šichty a když jsem pak dělal tu úředničinu, tak to byly normálně dvanáctihodinový směny, jen to frčelo. Žena mě měla takhle.“ (Inf. 7). Informátoři, muži, se často shodují v tom, že jejich život byl převážně zasvěcen práci, ať už byli zaměstnaní v Poldovce nebo v jiném kladenském podniku.

Skrze Poldovku byl v Kladně reprodukován socialistický kult práce. Podnik měl být symbolem nadstandardního pracovního nasazení a morálky. V tomto ohledu se však dostává do určitého rozporu s prožívanou skutečností některých informátorů. Inf. 6, který nebyl zaměstnancem Poldovky, ale závod pracovně navštěvoval, popsal své dojmy takto: *„Já jsem vjem z tý Poldovky měl takovej, že se tam přijde, první, že vám začne padat prach do očí, všade je nepříjemnej nepořádek, všade je pára, jak to bylo špatně různě udržovaný, a všade chodili lidi, pomalu, s takovým džbánkem, který se dělal z anticora, pro pivo. To tam prostě byla taková morálka.“ (Inf. 6). Otázka pracovní morálky je však ve výpovědích informátorů nazírána z různých hledisek: „Na ocelárně u nás, kde krásně se pije pivíčko, jo, máš tam možnost teda, nealkoholický nápoje máš grátis, jako na ocelárně, pivo si musíš zaplatit, no ale nebylo drahý.“ (Inf. 9). Perspektivou „Poldováka“ byla práce v podniku často popisována poměrně emotivně. Je to dáno zejména tím, že dotyční strávili*

v podniku jako zaměstnanci podstatnou část svého života a práce v Poldovce prostupovala mnoha sférami jejich každodennosti: „*Tak jsem nastoupil jako pomocnej dělník do Poldovky na elektrárnu, která tenkrát se dokončovala akorát, jsme jí najížděli, tak tam jsem nastoupil jako pomocnej dělník. To byl taky takovej životní zážitek. No tak tam jsem pak pracoval celý roky. To bylo v roce 1966. Takže tam jsem pracoval až do odchodu do důchodu, na tý elektrárně, která se samozřejmě rozrůstala no a já jsem procházel různějma postama od pomocnýho dělníka, včetně všech peripetií, který byly s rokem šedesátosm, šedesátdevět, takže já jsem byl furt zaměstnanej jako pomocnej dělník v papírech, i když jsem dělal různý funkce.*“ (Inf. 7). V případě Inf. 7 se práce intenzivně prolínala s osobním životem, protože dotyčný strávil v Poldovce bezmála 40 let svého života. Po celou dobu byl oficiálně veden jako pomocný dělník, přestože, jak sám říká, „*procházel různějma postama*“ (Inf. 7). Přestože je jeho životní dráha charakteristická intenzivním vztahem k práci, byl v rámci Poldovky konfrontován s jistými aspekty, které vnímal negativně, což se odráželo i v jeho osobním životě. Jednalo se především o distribuci moci v podniku, zejména po přelomovém roce 1968. Za frustrující je označována zejména skutečnost, že určité významné posty v podniku zastávali jedinci, kteří neměli dostatečné odborné znalosti, ale byli aktivními příznivci a členy KSČ; zkrátka byli na své posty dosazeni shora bez ohledu na své schopnosti. Tento aspekt poměrů v zaměstnání zmínilo více informátorů: „*No a já jsem dostal funkci pomocnýho dělníka. No ale byly čtyry šichty, s tím se nedalo nic dělat, já byl rád, že jsem to dostal, no a já jsem postupně začínal zjišťovat, že voni jsou sice ve funkcích mistrů a techniků a tohleto, ale vo tý elektrárně, jak se říká s prominutím, prd vědějí.*“ (Inf. 7). „*...A když jsem přišel z vojny, tak to byl rok 70 a to už bylo po těch prověrkách, jo, takže spousta lidí bylo vyházenejch, nebo daný na místa, na který se dostali ty, který na to ani neměli, protože byli komančové.*“ (Inf. 9). Narátoři vnímali změnu v

pracovních vztazích po roce 1968 i na jiných pracovištích. Jednalo se o obecnou tendenci, kterou inf. 1 komentuje takto: *„No akorát dycky štválo někoho, když se někdo dostal na nějaký vyšší místo právě proto, že byl v KSČ. A ten, kdo třeba uměl víc a nebyl v KSČ, tak neměl šanci. Protože když jste dělali takovej ten VUML (Večerní univerzita marxismu-leninismu), tahleta vysoká škola, takže kdo měl tadyhletu školu, tak měl otevřenou náruč všude. A moh bejt hloupej a blbej a já nevím co všechno, ale měl todle, otevřený dveře všude.“* (Inf. 1).

Muži pracující v Poldovce však ve svých vyprávěních zdůrazňují pozitivní aspekty práce v tomto podniku a vyzdvihují kvalitu mezilidských vztahů na pracovišti: *„To byla paráda. Byla úplně jiná pracovní morálka. Tak bejvala vždycky v tý práci úžasná parta, takže se tam dost často pařilo, chodilo se na takový tahy někam do hospody, takže řekl bych, že vztahy mezi lidma byly lepší, než jsou teď.“* (Inf. 8). Inf. 9 popisuje svůj vztah k Poldovce následovně: *„No to byl nejlepší čas mého života... No a já pak jsem se v 82. roce rozved a tak ta parta v tý práci to bylo jak má rodina. Když pak nám to zavřeli pod zadkem, jo, tak já to vobřečel tu Poldovku. Protože tam dělal můj táta vod roku 1920 do roku 65, a já tam dělal vod roku 62, než mi to zavřeli. To mně bylo 57, 58 let no.“* a dodává: *„Když jsem dělal jako na Poldovce, tak jsme říkali, převlíknem se do pyžama, jako montérkám jsme říkali pyžama, vid’.“* (Inf. 9). I v tomto případě informátor hovoří o velmi osobním vztahu k práci a k Poldovce jako takové. *„Já znal všechny ocelárny!... Poldovka byla nejlepší ocelárna v celý republice, a proto jí zničili. Poldovka patřila mezi osm nejlepších v Evropě!... Když tě ta práce baví, když seš k tomu, pak jako už seš trochu fořt, pře ti volaj hele támhle se to posralo a to, tak teďka ty tam chytře vid', jdeš. No tak tě ta práce baví a já pak tu ocelárnu já jí měl zmáklou.“* (Inf. 9). Odlišnou zkušenost však měla inf. 10, která několik let pracovala v Poldovce v administrativě: *„Dělala jsem tam šest let, než jsem šla na mateřskou. A řekla jsem, už mě tady nikdo neuvidí. Vopravdu jako*

jsem byla zhnusená Poldovkou, ale u mě to bylo tím, že já jsem tam prošla tři místa a ani jedno se mi nelíbilo, jo. Ani v jednom jsem neuplatnila vlastně to, já jsem si prostě přišla nevyužitá, prostě tam bylo na pár hodin, na tři hodiny denně práce, jo, absolutně jako otrávená. Musela jsem si tam vymejšlet pomalu skládat papíry a hovadiny, jo, vopravdu jako znechucená. Takže když jsem šla na mateřskou, tak jsem říkala a už v životě ne do Poldovky.“ (Inf. 10). V této zkušenosti se odráží skutečnost, že socialistická ústava zahrnovala právo na práci a povinnost pracovat a vedení komunistické strany uměle vytvářelo pracovní místa podle záznamů o nových absolventech škol, čímž vznikala přezaměstnanost [Kučerová 2015: 98]. Někteří lidé se tak potýkali s pocity nevyužití vlastního potenciálu, což pak mohlo mít i negativní vliv na pracovní morálku na pracovišti.

Vztah Kladeňáků k Poldovce v jejím současném stavu je ambivalentní. Průmyslový areál je informátory vnímán jako místo, které vyvolává vzpomínky a vzbuzuje v nich různé pocity. Podle Tima Cresswella je místo prostorem, kterému je přikládán určitý význam a tvorbou míst jsou uchovávány vzpomínky [Cresswell 2004: 7]. Z tohoto pohledu je areál Poldovky v jeho současném stavu²⁶ pro obyvatele Kladna zvláštním místem, které je tvořeno chátrajícími budovami, ale také situační prázdnotou, která je tím nejsilnějším médiem vzpomínek. „Je to pravda že to tam žilo. Dneska když člověk tím projíždí, mrtvá krajina. Jo, prostě nikde živáčka, vopravdu jako.“ (Inf. 10). Mediátorem vzpomínek je v tomto případě zejména fakt, že Poldovka ve své původní podobě již neexistuje a také kontrast mezi tehdejším podnikem jakožto živoucím organismem a současnou prázdnotou areálu. V tomto smyslu je

²⁶ Ve většině provozů byla ukončena činnost v průběhu 90. let. V roce 1999 byla přeživší frakce podniku odkoupena německou společností Scholz Stahlzentrum – Ost. Od roku 2012 funguje společnost pod novým jménem POLDI s.r.o. (zdroj: www.poldi.cz).

průmyslový areál specifickým mnemotopem. Poldovka byla informátory svého času považována za zdroj kladenské hrdosti, hrdosti na světově oceňované produkty i na celé město, jehož minulost je pro ně spojena s provozem podniku. Někteří informátoři ani nechtějí být se současným stavem konfrontováni. Ukončování provozů řady kladenských podniků v průběhu 90. let je obyvateli města vnímáno jako konec určité epochy. Pro mnoho lidí znamenalo rozkolísání jejich sociální situace, ocitli se na jistou dobu bez zaměstnání, nebo často měnili nejistá pracovní místa. Vznik brownfieldu na území někdejšího prosperujícího podniku v lidech pak prohlubuje pocity frustrace a nostalgie. „*Já tam radši nejdu, já bych to vobřečel.*“ (Inf. 9).

6 OSOBNÍ STRATEGIE PROŽÍVÁNÍ SOCIALISTICKÉ KAŽDODENNOSTI: „MUSELO SE TO DYCKY ŇÁK VOČŮRAT.“

V této kapitole bude věnována pozornost prožívání socialistické každodennosti; zejména osobním strategiím, které obyvatelé Kladna využívali v každodenním životě k dosažení svých cílů a aspirací v období socialismu. V souvislosti s tímto tématem budu používat pojem autoritativní diskurz, při jehož výkladu budu vycházet z teorie Michaila M. Bachtina předložené v jedné z jeho knih²⁷ [Bachtin 1980]. S ohledem na Bachtinovu práci zde nejsou ideologické pojmy vnímány pouze jako informativní, ale zahrnují také snahu ovlivnit ideologický postoj člověka ke světu i jeho chování; tyto pojmy jsou obsaženy v promluvách autoritativních a promluvách vnitřně přesvědčivých [ibid.: 115]. Ve většině případů nemůže být autoritativní promluva zároveň vnitřně přesvědčivá. *„Autoritativní promluva (náboženská, politická, etická, promluva otců, dospělých, učitelů apod.) postrádá pro vědomí vnitřní přesvědčivost, zatímco naopak promluvě vnitřně přesvědčivé se nedostává autoritativnosti, žádná autorita ji nezaštiťuje, často bývá společensky zneuznaná (prostřednictvím veřejného mínění, oficiální vědy, kritiky) a dokonce ilegální.“* [ibid.]. Michal Pullmann v souvislosti s Bachtinovým výkladem autoritativní promluvy vymezuje autoritativní diskurz jako oficiální slovník, klíčové ideologické floskule, rétorické vymezování a zdůvodňování hranic možného jednání [Pullmann 2011: 19]. Ve své práci se Pullmann zabývá *„vnitřním životem ideologických pojmů v různých vrstvách československé společnosti“* [ibid.]. Socialistická ideologie se stává autoritativním diskursem, který si na jednu stranu od lidí vynucuje naprostou oddanost předem daným formám a na druhou stranu může ospravedlňovat použití alternativních promluv, které mají být svým

²⁷ S pojmem autoritativní diskurz pracuje ve své studii také Michal Pullmann [Pullmann 2011].

obsahem přesvědčivé [ibid.: 20]. Právě zde platí Bachtinův předpoklad, že ve většině případů se autoritativní diskurs s těmito přesvědčivými výroky neprolíná [Bachtin 1980: 115].

Přestože autoritativní diskurs nemusí být vždy vnitřně přesvědčivý, i tak ovlivňuje myšlení i chování lidí. Tím, že stanovuje normy a hodnoty ve společnosti, proniká do sféry každodenního života a dokonce do sféry osobního prožívání skutečnosti. Vladimír Macura zmiňuje, že socialistická ideologie zahrnovala snahu potlačovat individuality a naopak protěžovala význam kolektivu [Macura 2008: 31]. Aby se lidé nějakým způsobem vyrovnali s vnucovanými představami o světě, rozvíjeli různé strategie, jejichž prostřednictvím by mohli dosáhnout svých individuálních cílů a aspirací. Ať už se jedná o sféru materiální (různé způsoby kompenzace nedostatku zboží na trhu apod.), intelektuální (aspirace na studium na VŠ, přístup k informacím) či morální (otevřená či skrytá kritika socialistického aparátu). Reflexe minulosti z dnešní perspektivy je do značné míry ovlivněna tím, co lidé tehdy považovali za „normální“.

Příběh inf. 1 je příběhem mladé dívky, která neznala nic jiného než Kladno a okolní vesnice. Zde se narodila a měla pocit, že zde stráví celý život. *„No tenkrát jsme to neřešili. My jsme v tom vyrůstali, takže pro nás to bylo normální jako.“* (Inf. 1). Až v konfrontaci s alternativní skutečností se hranice normality a tedy i vnímání žité skutečnosti proměňovaly. *„My jsme vlastně nic jiného neznali, nad ničím jsme nepřemejšleli, všichni jsme si byli rovný, to je pravda. Všichni jsme žili ve stejnejch podmínkách, nikdo neměl nic víc, nic míň, protože nic nebylo, žejo. Takže po ničem jsme extra netoužili, ani jsme nevěděli, že něco lepšího existuje, to až v dospělosti... No tenkrát jsme to neřešili. Já jsem prostě chodila léta letoucí zpívat, když tady byly v kulturáku sjezdy KSČ, tak v první řadě v pionýrskym tom. Pro nás to byla čest jako někam takhle jako jít, jo. No když přijel pan prezident, nebo když otvírali hutě a já jsem prostě... my jsme stáli v těch krojích pionýrskych, ale prostě hrdě jsme jako zpívali, jo.*

Takže my jsme byli takhle vychovaní a byla to pro nás čest, že můžeme prostě takhle někde stát, jo. To pak až člověk pozdě pozná. My jsme byli zblblí prostě.“ (Inf. 1). Pro inf. 1 byla určujícím dobovým ideálem rovnost, „*všichni jsme si byli rovní*“ (Inf. 1). Osobní zvnitřnění této představy informátorce umožnilo akceptovat například fakt, že nemohla jít na vysokou školu: „*Ale třeba když my jsme chtěli jít na školu, na vysokou a vlastně když nebyli rodiče v KSČ, tak jsme neměli šanci. Nedali nám ani posudek na tom gymplu. No, takže jako to bylo třeba, tohleto člověk pocítil takovou křivdu, ale zase jsme nebyli sami, žejo. A bylo nám to jasné.“* (Inf. 1). Zkušenost inf. 1 však také poukazuje na skutečnost, že realizace určitých osobních aspirací byla v některých případech podmíněna členstvím v KSČ; ať už se jednalo o bydlení, o kariérní postup nebo studium na vysoké škole. Vstup do strany se tak pro mnoho lidí stal strategickým aktem, který jim mohl umožnit realizovat své cíle. „*Pak jsem jako začala přemýšlet, když mi to nabídli v práci a říkám, že bych šla? Protože já říkám, no budu mít všude otevřené dveře, jo... Manželovi říkám, hele, nejsi v KSČ, nedali nám byt vod ČSAD. Manžel jezdil s nákladákem, a kdyby byl v KSČ, byt by měl bejval hned. Nebyl, nedali.“* (Inf. 1).

Socialistická každodennost přinášela řadu životních situací, které museli lidé řešit „alternativním způsobem“, a dotýkaly se nejosobnější sféry jejich života. Dříve či později musela většina mladých lidí řešit otázku bydlení. V období socialismu byl aplikován systém přidělování bytů, v němž rozhodovala bytová komise, která sestavovala na přidělené byty pořadníky. V těchto pořadnících měly přednost „*domácnosti zaměstnanců průmyslových závodů, příslušníci dělnické třídy, malé domácnosti s dětmi, domácnosti zaměstnanců ve společensky důležitých organizacích a konečně obyvatelé domů, které se bouraly v důsledku přestaveb*“ [Musil 2002: 280]. Informátoři byli hned v několika případech konfrontováni s faktem, že o byt může žádat pouze rodinná jednotka.

Mladí lidé, kteří spolu chtěli bydlet, často vstupovali do manželského svazku právě za účelem získání bytu. Symbolická hodnota manželství ustoupila do pozadí před materiální výhodou. *„V tom 74. tenkrát to byla taková doba, že jsme získali ten panelovej byt, ale... Chtěli jsme samozřejmě bydlet spolu, ale von se moh přidělovat jenom prostě rodinám. Takže my jsme se více méně kvůli tomu prostě brali s manželkou a přestěhovali jsme se do tohodlenctoho bytu.“* (Inf. 5). *„Vlastně jsme se vzali brzo po vojně a bylo to možná v podstatě nerozvážný, poněvadž jsem byl hodně mladej... a potom to vzalo všecko rychlej konec, ale ne snad kvůli nějakýmu, že bychom se museli brát, ale kvůli tomu, že byl ve hře byt, takže kvůli bydlení... V té době byla o byty nouze, takže bylo potřeba se nějak nastěhovat. Tenkrát se to nepronajímalo normálně, jako se to dělá dneska, a proto jsme se tam teda vyskytli, proto jsme se vzali, protože jsme tam museli být jako manželé.“* (Inf. 6). Z výpovědi inf. 6 je patrné, že sňatek za účelem získání bytu mohl hrát poměrně významnou roli v osobním životě jedince.

Již výše v textu bylo zmíněno, že přidělování bytů pracovníkům v průmyslových závodech bylo častým motivačním činitelem např. pro práci v Poldovce: *„Dřív se ty byty přidělovaly, že někdo šel do Poldovky a dostal byt, když se tam upsal třeba na deset let. Takže tam chodili. Nebo i na šachtu. Tam chodili lidi, který prostě potřebovali byt... Samozřejmě, že tam byli i takový, který to nepotřebovali. Jako dřív se podmazávalo stejně jako dneska. Takže někdo ten pořadník přeskočil, protože tam někomu dal nějaký peníze, ale to si myslím, že je pořád stejný.“* (Inf. 4). Jiří Musil v jednom ze svých textů také zmiňuje, že činnost bytových komisí nebyla zcela průhledná a okolnosti vzniku pořadníků nebyly docela jasné, protože podléhaly politickým, hospodářským i jiným tlakům [Musil 2002: 280]. Dále dodává: *„O tom, že existovala korupce, není pochyb, neboť ta je téměř vždy součástí administrativně přidělového systému.“* [ibid.]. Systém přidělování bytů také přispíval do jisté míry k homogenizaci

společnosti v jednotlivých částech města a mohl tak podněcovat dojem rovnosti ve společnosti. Lidé se ocitali v sousedství se stejně společensky situovanými lidmi.

Někteří informátoři definovali své tehdejší postavení ve společnosti příslušností k dělnické třídě: *„Ale my, jelikož jsme všichni byli dělnická třída a kolem mě široký okolí, a to Kladno vlastně vesměs, jo.“* (Inf. 1). *„Takže to jako bylo, já to nepocítila, já teda z dělnické rodiny. Protože otec dělal na Poldovce.“* (Inf. 3). Příslušnost k dělnické třídě byla informátory často označována za výhodu, díky níž se jich v období socialismu netýkal žádný „útlak“ (Inf. 4). *„Ty ústrky nějaký jsem jako nikdy nepocítila, žejo.“* (Inf. 3). Ve většině případů informátoři zpočátku předkládali tvrzení v tomto duchu, avšak postupně v průběhu rozhovoru se zmiňovali o životních situacích, ve kterých byli konfrontováni se specifickými praktikami socialistického aparátu, které považovali za negativní, či nepříjemné. V některých případech však byly i tyto skutečnosti relativizovány: *„Protože já třeba jsem se hlásila na ekonomku, to mě nevzali, mě řekli rovnou, že mi nedaj doporučení, takže to byl jedinej problém, ale jinak nic. Takhle, já jsem to nepozorovala, protože já jsem se na tu školu prostě nedostala, ale pro mě to nebyla nějaká tragédie, tak jsem se prostě vyučila, protože tenkrát to bylo trochu jiný, tenkrát holka nepotřebuje studovat, tak bude doma s dětma, jo, takže já jsem to nebrala jako nějakou obrovskou křivdu. To tatínek jo, ten měl problém potom v zaměstnání, ten měl. Ale práci měl pořád, nikde ho nevyhodili, že by nemoh dělat, akorát asi dělal horší práci, než na kterou měl.“* (Inf. 4). V jiném případě pak byla naopak zdůrazňována vážnost těchto situací: *„Já prostě z principu jsem věděl, co dělali tátovi, tak jsem k nim nešel.“* (Inf. 8).

Inf. 3, která pracovala jako zdravotní sestra v kladenské nemocnici, ve svém vyprávění popisuje, jak reflektovala na pracovišti tlak socialistického administrativního aparátu a jakým způsobem byl

překonáván: „*My třeba museli dělat, jako každéj měsíc byly takový pracovní porady, by se dalo říct... ale bylo to prostě, museli jsme o tom psát zápisy. Jsme je nedělali, protože tak jako třetina lidí bylo na dovolenej a mě si třeba zavolali, tam byla jedna paní primářka, na jinym voddělení teda, než na tom našem, zavolala si mě proč neděláme jako, proč nevodevzdávám jako zápisy tadyhlenc těch schůzí?... No tak jsme si teda pak museli sypat trošku popel na hlavu. No tak jsme to vyřešili tím, že jsme ty schůze, prostě psali jsme zápisy, aniž se to konalo, no. To prostě jinak nešlo.*“ (Inf. 3). V tomto případě se jedná o způsob adaptace, při kterém lidé ignorují institucionálně uznávané cíle, ale rutinně plní zažitá postupy a normy. V jiných případech se zase můžeme setkat se situacemi, ve kterých lidé ignorují institucionálně uznávané prostředky, resp. využívají alternativních prostředků, aby dosáhli institucionálně uznávaných cílů. Robert K. Merton v jedné ze svých knih pojednává o čtyřech typech adaptace lidí ve společnosti na kulturní hodnoty – konformita, inovace, ritualismus, únik a rebelie [Merton 2007 (1949): 146]. Sociální struktura podle něj tlačí lidi k těmto formám chování, přičemž se lidé mohou přesouvat od jedné alternativy k jiné. Uvedené kategorie se podle Mertona týkají chování jedince v rámci určité role ve specifických situacích, nejedná se o osobnostní rysy [ibid.: 147]. V citované práci se Merton zabývá především ekonomickou aktivitou člověka ve společnosti, k čemuž vztahuje i uvedenou typologii. Já však považuji za užitečné ji volně a dílčím způsobem využít i pro účely této práce a zpřehlednit tím komplex způsobů přizpůsobování se lidí nastoleným normám a hodnotám v éře socialismu. V rámci shromážděných rozhovorů se často vyskytují dva výše zmíněné způsoby přizpůsobení se podmínkám (Mertonovou terminologií by se jednalo o inovaci a ritualismus [ibid.: 146]), které byly stanoveny na úrovni každodenního života. Lidé jednali odlišným způsobem na veřejnosti (resp. ve veřejné sféře) a v soukromí; v řadě případů byli ve veřejné sféře spíše konformní, zatímco v soukromí

využívali alternativní formy adaptace. Tuto ambivalenci dobře vystihují výpovědi některých informátorů: *„Akorát každej nadával, když musel chodit na ty schůze povinný a takový ty co voni měli tadyhlenc to všechno. Tak každej - ježíšikriste, zas poslouchat ty blbý kecy, jo. No ale bylo to tak. No ale jako každej si to vyslech, protože musel, žejo. To musel. Kdo nejde s námi, jde proti nám. Takže povinně jsme všichni naklusali, vyslechli, mysleli si svý. Vono většinou potom bylo takový jako posezení někde, no, tak se na to hned zapomnělo. Hned se to zapilo a dobrý... Nikdo nenadával, protože se každej bál. Tak možná lidi nadávali doma, jo. Ale na veřejnosti se každej bál.“* (Inf. 1). *„No prostě bylo to takový nenormální za těch komoušů, muselo se to dycky ňák vočůrat, no ale zas jsme si poradili.“* (Inf. 8). Zkrátka autoritativní diskurs sice ovlivňoval jednání lidí, ale nebyl zároveň vnitřně přesvědčivý, což se projevovalo zejména v soukromé sféře jejich života.

Mezi typicky všední starosti, především žen, patřilo také nalézání alternativních způsobů kompenzace omezené nabídky zboží. Okolnosti tak ženy často přiměly k tomu být inovativní a kompenzovat tyto nedostatky vlastními silami. *„Takže co jsme třeba dělaly po večerech, tadyty ruční práce. My jsme to vokoukly z toho katalogu a pak jsme prostě po večerech se scházely třeba i s tetama a prostě jsme dělaly.“* (Inf. 1). *„Taky jsme šily, pletly, protože vopravdu jsme nedostaly na sebe ani voblečení, co jako by se nám líbilo. Takže je fakt, že vesměs co si takhle povídáme stejně starý, tak fakt jsme dělaly ty ruční práce všechny.“* (Inf. 10). S touto nedostatečností také souvisí fenomén podpultového zboží, které bylo podle některých výpovědí podmínkou úspěšného nákupu. Kdo chtěl něco sehnat, musel mít známosti. Lidé tak využívali nejrůznějších příležitostí a kontaktů, jak sehnat nedostatkové zboží. *„Ale nebylo jako nic k dostání. Když neměl člověk známosti, tak nic nesehnal. To je fakt, jako. Já to měla dobrý v tom, že jsem v tom špitále byla, žejo a tam leželi různý lidi a tak jako takový jako, že třeba pani tam byla z drogerie, takže nám*

nechala podpultovku toaletní papír, žejó.“ (Inf. 3). „Manželka dělala v těch potravinách, takže jako ani v tadytom směru jsme neměli žádnéj takovej nedostatek, nebo nějaký strádání. Bohužel teda jako, když přišlo nějaký třeba jakoby lepší to zboží, tak se to dávalo těm známejm, nebo si to rozebral někdo takhle z toho krámu, nebo takhle z tý prodejny, takže my jsme takhle jako měli bez problémů všechno.“ (Inf. 5).

Přestože se jedná ve vyprávěních o často kritizovaný aspekt tehdejší doby, někteří informátoři se i v něm snaží nacházet pozitiva. *„Ale zase jako jsme z toho měli takovej krásnej pocit, když jsme tu frontu vystáli. Dneska je všechno, tak si toho člověk tak neváží, jo... A to bylo zase další, co jsme milovali, že jsme fakt jezdili na tydlety nakupovací zájezdy. V tom východním Německu bezpočetkrát. Protože většinou se to organizovalo z práce, vod ROH, hele jede se do Polska, jede se do Německa a my ještě když jsem dělala v tom MTH (Mechanizace traťového hospodářství) tak tam jsme jezdili hodně do Maďarska. Tak to je pravda, že člověk zas měl jako takovej pocit radosti, kterej dneska nezažiješ.“ (Inf. 10).* Ve vyprávěních narátorů je možné vnímat obecnou tendenci hovořit převážně o materiální stránce života za socialismu. Zejména v případě informátorek je podstatná část vyprávění věnována tomu, jak byly rodiny zajištěny materiálně a co všechno bylo potřeba zajistit pro spokojenou domácnost. Ženy věnovaly rodině a domácnosti převážnou část svého času. Některé informátorky se zmínily, že od chvíle, kdy se vdaly, už příliš nevěnovaly pozornost společenským tématům a svou pozornost upínaly hlavně k dětem a domácnosti. *„No a v tom šedesátym osmym, jsem se vdávala v šedesátym sedmym roce, tak to už jsem měla jiný starosti... Ale to už je doba, kdy my jsme měly jiný starosti, no. Protože jsme se ve dvaceti vdávaly většinou, no a pak jsme měly ty děti takhle za sebou.“ (Inf. 2).* Na druhou stranu ani soukromá sféra nebyla zcela izolována od socialistických mocenských intervencí. Sonia Hirt, která chápe „soukromé“ jako pojem zahrnující kategorie „já, rodina, přátelé“, uvádí, že

soukromá sféra byla podrobena státní kontrole, přestože v reálu k tomu nikdy nedošlo absolutně [Hirt 2012: 21]. Lidé brali domov jako útočiště, ve kterém vznikaly nejrůznější strategie prožívání socialistické každodennosti.

7 ZÁVĚR

Cílem této práce bylo zaznamenat sdílené představy obyvatel Kladna o jejich žitém prostoru v období socialismu. Prostřednictvím narativních interview s informátory byla odkrývána povaha vzpomínání na období socialismu a reflexe žité zkušenosti informátorů v kontextu materiálního prostředí města. V úvodní části práce byla pozornost věnována teoretickým konceptům paměti a jejich využití v praxi. Paměť je pro tuto práci jedním ze stěžejních konceptů, protože právě jejím prostřednictvím docházelo k odkrývání nejen osobních životních příběhů, ale díky sdílené kolektivní realitě informátorů také k odkrývání určitých společenských jevů. Další část práce byla zaměřena na Kladno a jeho historický a společenský vývoj s obzvláštním zřetelem na procesy industrializace a urbanizace, během nichž město získávalo svůj typický charakter. Tyto procesy byly od poloviny 20. století intenzivně ovlivňovány socialistickým aparátem. V dalších kapitolách jsem se snažila uchopit socialistickou ideologii jako systém symbolů, které jsou reprodukovány v prostoru a dotýkají se tak žité zkušenosti obyvatel města. V rámci rozhovorů pak byly odhaleny tři významné symbolické aspekty Kladna, které se objevovaly ve vyprávěních častěji, než jiné. Jedná se o literární floskuli „rudá záře nad Kladnem“ a její symbolické významy reflektované samotnými narátory, dále o typicky socialistické symboly manifestované ve veřejném prostoru v podobě soch, památníků a budov a v neposlední řadě o tzv. Poldovku, která se ukázala být elementární a dominantní součástí města. Pokud byla dosud pozornost věnována socialistickým intervencím ve veřejné sféře života (ať už více či méně ovlivňující soukromou sféru) další část práce byla zaměřena na soukromou sféru života v období socialismu; přesněji řečeno na osobní strategie prožívání socialistické každodennosti.

Aktérská reflexe prostorové proměny města v období socialismu a socialistických symbolů ve veřejném prostoru se stala předmětem několika kapitol této práce. Zajímavější, než samotná vzpomínaná místa

paměti v Kladně, je proces proměny jejich vnímání obyvateli města a proces mizení jejich symbolické hodnoty z veřejného diskursu. Maďarská socioložka Julia Szekely tvrdí, že „*praxe ničení památníků se v podstatě rovná vyloučení některých politických, historických a kulturních jevů z obecného diskursu, jejich budování naopak implikuje začlenění jiné skupiny událostí.*“ [Szekely in Kunt, Szego, Vajda 2013]. Cílem obou těchto procesů je psaní dějin a uchovávání vzpomínek v souladu s momentálním sociopolitickým kontextem. Sochy ve veřejném prostoru tak lze interpretovat jako nástroje sloužící předávání ideologických vzkazů [ibid.]. Nejvýznamnější připomínkovou roli však hraje ve vyprávěních Kladeňáků areál Poldovky. Objevuje se ve vzpomínkových vyprávěních jako specifické místo paměti a charakteristický prvek určující povahu vzpomínání na minulost i hodnocení současnosti.

V této práci jsem se snažila poukázat na provázanost strukturálního a kulturního rozměru města [viz Mareš 2013]. Ráda bych upozornila na vztah mezi tvorbou fyzického prostoru města, který byl ovlivňován Poldovkou a utvářením identity jeho obyvatel. Evidentní je vliv organizační struktury podniku Poldi SONP. Je však nutné zmínit, že systematické formování habitů společnosti, identity, životního stylu i jednání obyvatel v tomto případě nevycházelo pouze z firemní kultury Poldovky, ale z toho, že byla pod vlivem socialistického aparátu. Byla tímto aparátem využívána jako symbol socialistické práce, dělnictví apod.; sloužila k prezentaci dané ideologie a k prosazování určitých norem a hodnot. Dílčím záměrem této práce pak bylo zaznamenat reflexi Poldovky ve vyprávěních obyvatel Kladna a poukázat na to, jakou roli hrála v jejich životech, ale i při utváření obrazu města Kladna v myslích jeho obyvatel s ohledem na to, jak je na Poldovku vzpomínáno z dnešní perspektivy. Toto téma se ukázalo být ve vyprávěních Kladeňáků stěžejní, jelikož Poldovka ovlivňovala jejich žitou zkušenost v období socialismu, ale ovlivňuje jejich vzpomínky a představy o městě i dnes. Stala se jakýmsi referenčním rámcem, podle něž někteří informátoři hodnotí a srovnávají současnost a minulost.

V části věnované soukromé sféře a každodenním osobním strategiím jsem pracovala s pojmem autoritativní diskurs. Autoritativní diskurs sice ovlivňoval jednání a chování lidí a na první pohled se může zdát, že byl většinově bezvýhradně přijímán, ale ve vzpomínkových vyprávěních obyvatel Kladna je patrné, že mu chyběla vnitřní přesvědčivost. Lidé se řídili odlišnými motivacemi, než které tento diskurs implikoval. Důsledkem vnitřního přesvědčení by například bylo, kdyby se jedinci chtěli stát členy KSČ ze sobě vlastního přesvědčení o ideologickém smyslu tohoto kroku a ne proto, aby získali byt. Nehledě na to, že řada z nich tento krok vytrvale odmítala, ať už jeho motivace měly být jakékoli. Z realizovaných rozhovorů vyplynuly dva nejčastější způsoby přizpůsobení se normám a hodnotám v socialistické společnosti; terminologií R. K. Mertona by se jednalo o ritualismus a inovaci. Ritualisté v kontextu této práce neuznávají cíle prosazované autoritativním diskursem, ale rutinně plní postupy a normy k těmto cílům směřující. Lidé inovativní se snaží dosáhnout uznávaných cílů, ale používají k tomu jiné, než institucionálně preferované prostředky. Jedinci přecházejí mezi jednotlivými typy adaptace v závislosti na situaci, ve které se zrovna nacházejí. Tato práce byla věnována příběhům „obyčejných lidí“. V literatuře se můžeme setkat také s pojmem „mlčící většina“ [např. Vaněk 2009]. Neznamená to však, že by tito lidé byli pasivní; orientují se však spíše na soukromou sféru života, než na tu veřejnou. Tato práce byla zaměřena na osobní zkušenost a prožívání skutečnosti konkrétními jedinci; nemá tedy smysl hledat zde přesný a faktický záznam minulosti ale především prezentaci sdílených reprezentací minulosti Kladeňáků.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

8.1 Literatura

Assmann, J. 2001. Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku. Praha: Prostor.

Augé, M. 1996. Ne-místa: úvod do antropologie super-modernosti. In F.

Mayer, A. Bensa, V Hubinger (ed.): Antologie francouzských společenských věd: Město. *Cahiers du CEFRES* N°10: 98-104.

Bachtin, M. M. 1980. Román jako dialog. Praha: Odeon.

Bergson, H. 2003 (1896). Hmota a paměť. Praha: Oikoymenh.

Bernard, H. R. 2006. Research Methods in Anthropology. Qualitative and Quantitative Approaches. UK: AltaMira Press.

Bernard, H. R., Pelto, P. J., Werner, O. a kol. 1986. The Construction of Primary Data in Cultural Anthropology. *Current Anthropology* 27 (5): 382-396.

Burzová, P., Toušek, L., Růžička, M., Dvořáková, I. 2013. Paměť a prostor: Reprezentační strategie společenstva vzpomínání v postindustriálním městě. *Sociální studia* 10 (4): 107-126.

Burzová, P., Toušek, L., Růžička, M., Dvořáková, I. 2014. Karlov mezi industriální a postindustriální společnostmi. Plzeň: Západočeská univerzita.

Cresswell, T. 2004. Place. A Short Introduction. UK: Blackwell Publishing.

De Certeau, M. Vynalézání každodennosti. In F. Mayer, A. Bensa, V. Hubinger (ed.): Antologie francouzských společenských věd: Město. *Cahiers du CEFRES* N°10: 78-96.

Durkheim, É. 2003 (1893). Společenská dělba práce. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).

Ferenčuhová, S., Galčanová, L., Vacková, B. 2013. Město v sociálních vědách: kulturní přístup. *Sociologický časopis* 49 (5): 677-680.

Geertz, C. 2000. Interpretace kultur. Praha: SLON.

Gorkij, M. 1951. O starém a novém člověku. Praha: Svoboda

Habermas, J. 1991. The Structural Transformation of the Public Sphere. An Inquiry into a Category of Bourgeois Society. USA: MIT Press.

Hájek, M., Havlík, M., Nekvapil, J. 2012. Narativní analýza v sociologickém výzkumu: přístupy a jednotící rámec. *Sociologický časopis* 48 (2): 199–223.

Hájek, M., Havlík, M., Nekvapil, J. 2014. Problém relevance v tematicky orientovaném biografickém interview: případ orálněhistorických životopisných rozhovorů. *Sociologický časopis* 50 (1): 199–223.

Halbwachs, M. 2009. Kolektivní paměť. Praha: SLON.

Hanke, J. 1995. Lidé z Podprůhonu (1974 – 1989). Praha: Kuklik.

Hendl, J. 2005. Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Praha: Portál.

Hirt, S. 2012. Iron Curtains: Gates, Suburbs and Privatization of Space in the Post-socialist City. UK: Wiley-Blackwell.

Hrnčířová, K. 2007. Vzorné sídliště v Kladně. *Slánský obzor* 14 (114): 71-76.

Huyssen, A. 2013. Berlínské proluky. *Sociální studia* 10 (4): 15-34.

Kaufmann, J.-C. 2010. Chápající rozhovor. Praha: SLON.

Konopásek, Z. 1999. Otevřená minulost. Autobiografická sociologie státního socialismu. Praha: Karolinum.

Kreisslová, S. 2014. Konstrukce etnické identity a kolektivní paměti v biografických vyprávěních českých Němců. Praha: Filozofická fakulta UK.

Kučerová, I. 2015. Střední Evropa. Komparace vývoje středoevropských států. Praha: Karolinum.

Kunt, G., Szego, D., Vajda, J. 2013. Politická komunikace v příbězích zneuctěných památníků. *Sociální studia* 10 (4): 35-56.

Lavabre, M.-C. 2005. Užívání a zneužívání pojmu paměť. *Biograf* (37): 15 odst.

Le Goff, J. 2007 (1988). Paměť a dějiny. Praha: Argo.

Lefebvre, H. 1991. The Production of Space. UK: Blackwell Publishing.

Lefebvre, H. 2003 (1970). Urban revolution. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Lofland, L. 2009. The Public Realm: Exploring the City's Quintessential Social Territory. USA: Transaction Publishers.

Lozoviuk, P. 2005. Das Alte und das Neue in einer sozialistischen „Musterstadt“. In Sozialgeschichtliche Kommunismus-forschung. München: R. Oldenbourg Verlag.

Lužný, D. 2014. Kulturní paměť jako koncept sociálních věd. *Studia Philosophica* 61 (2): 3-18.

- Macura, V. 2008. Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře). Praha: Academia.
- Majerová, M. 1941. Město ve znamení ohně. Horní město Kladno: Karel Janout.
- Marek, M. 2005. Die Idealstadt im Realsozialismus. In Sozialgeschichtliche Kommunismus-forschung. München: R. Oldenbourg Verlag.
- Mareš, P. 2013. Sonda do kultury města – Zlín, modelové město modernity. *Sociologický časopis* 49 (5): 681-701.
- Matoušová, O. 2014. Auto/biografický přístup při studiu kolektivní paměti. *Biograf* (59): 79 odst.
- Mayer, F. 2009 (2003). Češi a jejich komunismus: Paměť a politická identita. Praha: Argo.
- Merton, R. K. 2007 (1949). Studie ze sociologické teorie. Praha: SLON.
- Musil, J. 2001. Vývoj a plánování měst ve střední Evropě v období komunistických režimů. *Sociologický časopis* 37 (3): 275-296.
- Musil, J. 2002. Zrod velkoměsta. Praha a Litomyšl: Paseka.
- Nora, P. 1996. Mezi pamětí a historií: problematika míst. In F. Mayer, A. Bensa, V. Hubinger (eds.): Antologie francouzských společenských věd: Město. *Cahiers du CEFRES* N°10: 40-63.
- Oláh, G., 2013. Kolektivní paměť, prostor a významy. Příklad náměstí Svobody v Budapešti. *Sociologický časopis* 49 (5): 729-750.

Perron, C., Vajdová, Z. 2010. Kladno: A Showcase of Socialism?. In M. Blaive (ed.): Communism from the viewpoint of societies. *Cahiers du CEFRES* N° 30.

Pospěch, P. 2013. Městský veřejný prostor: interpretativní přístup. *Sociologický časopis* 49 (1): 75-100.

Pullmann, M. 2011. Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu. Praha: Scriptorium.

Ricoeur, P. 2000. La mémoire, l'histoire, l'oubli. Paris: Éd. Du Seuil.

Satjukow, S., Gries, R. 2002. Zur Konstruktion des sozialistischen Helden. Geschichte und Bedeutung. In Sozialistische Helden. Eine Kulturgeschichte von Propagandafiguren in Osteuropa und der DDR. Berlin: Christoph Links Verlag.

Shaw, C. R. 1930. The Jack-Roller: A Delinquent Boy's Own Story. USA: University of Chicago Press.

Schütz, A. 1999. Narativní interview ve studiích interakčního pole. *Biograf* (20): 36 odst.

Simmel, G. 1903. *The Metropolis and Mental Life*. Oxford and Malden: Willey-Blackwell.

Stanely, L. 1993. On auto/biography in sociology. *Sociology* (27): 41-52.

Strauss, A., Corbin, J. 1999. Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie. Brno: Sdružení Podané ruce.

Strauss, A., Glaser, B. 2009. The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research. USA: Transaction Publishers.

Šubrt, J., Maslowski, N. a kol. 2015. Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám. Praha: Karolinum.

Šubrt, J., Vinopal a spol. 2013. Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu. Praha: Karolinum.

Thomas, W. I., Znaniecki, F. 1996. The Polish Peasant in Europe and America: A Classic Work in Immigration History. USA: University of Illinois Press.

Todorov, T. 1998. Zneužívání paměti. In A. Bensa (ed.): Antologie francouzských společenských věd: Politika paměti. *Cahiers du CEFRES* N°13: 91-117. Praha: Cahiers du CEFRES.

Toušek, L. 2012. Vybrané aspekty metodologie aplikované antropologie. In Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie. 25-100. Plzeň: Západočeská univerzita.

Vaněk, M. (ed.). 2006. Mocní? A Bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Interpretační studie životopisných interview. Praha: Prostor.

Vaněk, M. (ed.). 2009. Obyčejní lidé...?!: pohled do života tzv. mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence. Praha: Academia.

Vaněk, M., Mücke, P. 2015. Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie. Praha: Karolinum.

Vaněk, M., Urbášek, P. 2005. Vítězové? Poražení? Životopisná interview. I. díl (Disent v období normalizace) a II. díl (Politické elity v období tzv. normalizace). Praha: Prostor.

Veverková, I. 2008. Zmizelé Čechy - Kladno. Praha a Litomyšl: Paseka.

Vykouk, J. 2003. Skulptury v Kladně. Kladno: Magistrát města Kladna.

Vykouk, J. 2009. Kladenský tulák: pověsti, příběhy a zajímavosti o původu jmen čtvrtí, částí města a místních lokalit v Kladně. Kladno: Sládečkovo vlastivědné muzeum v Kladně.

Weber, M. 1921. The City. London: Collier Macmillan Publishers.

Wirth, L. 1938. Urbanism as a way of life. Chicago: The University of Chicago Press.

Záleský, F. 1934. Rozdělov: paměti o dějinách a životě obce s připojeným adresářem úřadů, obyvatel, majitelů domů, živností a spolků. Kladno: A. Vániš.

Zápotocký, A. 1986 (1953). Rudá záře nad Kladnem. Praha: Práce.

Zarecor, K. 2015. Utváření socialistické modernity: bydlení v Československu v letech 1945-1960. Praha: Academia.

8.2 Internetové zdroje

Ústav pro studium totalitních režimů. 2008 - 2016. „Paměť a dějiny totalitních režimů.“ [online] [cit. 2016]. Dostupné z: www.ustrcr.cz/cs/vzdelavaci-projekt-pamet-a-dejiny-totalitnich-rezimu

Panelová sídliště v ČR. 2014. „Sítná.“ [online] [cit. 2016]. Dostupné z: www.panelaci.cz/sidliste/stredocesky-kraj/kladno-sitna

Vetřelci a volavky. 2010 – 2013. „Dokumentace, popularizace a ochrana výtvarného umění ve veřejném prostoru z období normalizace.“ [online] [cit. 30. 11. 2014]. Dostupné z: www.vetrelciavolavky.cz/

Karous, P. 2008. „Sochy a plastiky ve veřejném prostoru 70. a 80. let v ČSSR.“ [online] [cit. 30. 11. 2014]. Dostupné z: www.pavelkarous.cz/projekty/vetrelci-volavky/texty.

Kladno minulé. 2007 – 2013. „Jak se bydlelo na Ořechovce.“ [online] [cit. 2016]. Dostupné z: www.kladnominule.cz/pribehy/jak-se-bydlelo-na-orechovce

Spolek Podprůhon. 2016. „Kladenské dvorky.“ [online] [cit. 2016]. Dostupné z: www.podpruhon.cz/kladenske-dvorky/

Kladno minulé. 2007 – 2013. „Socha Antonína Zápotockého.“ [online] [cit. 2016]. Dostupné z: www.kladnominule.cz/pribehy/socha-antonina-zapotockeho

ČT 24. Česká televize. 2013. „Když socha rozděluje obec aneb Zápotocký v převleku.“ [online] [cit. 2016]. Dostupné z: www.ceskatelevize.cz/ct24/regiony/1058251-kdyz-socha-rozdeluje-obec-aneb-zapotocky-v-prevleku

Poldi Hütte. 2009 - 2012. „Historie.“ [online] [cit. 2016]. Dostupné z: www.poldi.cz/historie

9 SEZNAM INFORMÁTORŮ

Inf. 1, žena, 1967

Od dětství bydlela ve Vrapicích, což je čtvrť patřící ke Kladnu a nachází se nedaleko za areálem Poldovky. Bydleli v domku a měli malé hospodářství. Do Kladna chodila na základní školu a vystudovala zde gymnázium. Následně dělala dva roky pedagogickou nástavbu se zaměřením na vychovatelství. Poté v roce 1988 nastoupila na pozici vychovatelky učňů na internátu Střední průmyslové školy stavební v Kladně. Po čtyřech letech šla na mateřskou. Má jednoho syna. Nyní již v Kladně nežije.

Inf. 2, žena, 1947

Narodila se v Kladně. Bydlela s rodiči v Kročehlavech v domě, později se přivdala do Vrapic. Otec pracoval v podniku Kablo Kladno, matka byla v domácnosti a později pracovala v ČSAD v kantýně. Je z pěti dětí. Rodiče byli členy KSČ, otec po roce 1968 ze strany vystoupil. Než nastoupila na mateřskou, pracovala v podniku Kablo Kladno. Vdala se v roce 1967. Má dvě dcery. Po mateřské pracovala jako svářečka v kladenské panelárně. Později si s manželem otevřeli hospodu. Dosud bydlí ve Vrapicích.

Inf. 3, žena, 1940

Narodila se v Kladně. Je ze tří dětí. Bydleli ve staré kladenské zástavbě v centru města. Když jí bylo jedenáct let, přestěhovali se na Rozdělovské sídliště. Otec pracoval v Poldovce, matka byla prodavačka. Absolvovala Střední zdravotnickou školu v Kladně a poté nastoupila do kladenské

nemocnice jako zdravotní sestra. V roce 1967 se jí narodil syn. Dosud bydlí v Rozdělově.

Inf. 4, žena, 1954

Do Kladna se s rodiči a bratrem přestěhovali v raném dětství. Bydleli ve staré kladenské zástavbě v centru města. V dětství se stěhovali ještě jednou, tentokrát na sídliště Okrsek. Vyučila se prodavačkou. V devatenácti se vdala a dostali s manželem byt na sídlišti Sítná. Ve třidvaceti nastoupila na mateřskou. Po mateřské dělala inventurnici v potravinách. Má jednu dceru. Od roku 2003 žije v obci nedaleko Kladna.

Inf. 5, muž, 1953

Narodil se a vyrůstal v Kladně. Po ZŠ se dostal na stipendium na automobilní průmyslovku do Mladé Boleslavi. Ještě během studií se oženil a přestěhovali se s manželkou na sídliště Sítná. Šel na dva roky na vojnu a po návratu se mu narodila dcera. Nastoupil do kladenské Mototechny, nejprve jako automechanik, po dvou letech získal pozici technika. Zde pracoval do revoluce. Nyní žije s manželkou ve Vinařicích nedaleko Kladna.

Inf. 6, muž, 1956

Od raného dětství žije v Kladně. Bydleli ve staré kladenské zástavbě v centru města. Poté se přestěhovali na sídliště. V patnácti letech nastoupil na střední průmyslovou školu v Hradci Králové a poté strávil dva roky na vojně v Bratislavě. Rok po návratu z vojny, v roce 1975, se oženil. Manželka studovala vysokou školu. V té době se při zaměstnání pustil do šestiletého dálkového vysokoškolského studia oboru pozemní stavitelství. S manželkou bydleli v bytě v Rozdělově. Pět let učil na průmyslovce. Dvacet čtyři let pak pracoval v podniku VKD (Výstavba kladenských dolů). Nyní podniká. Je rozvedený a má dvě děti.

Inf. 7, muž, 1943

Pochází z Kačice nedaleko Kladna. Absolvoval elektrotechnickou průmyslovou školu v Kladně. Po škole byl zaměstnán v závodech Jiřího Dimitrova. Potom šel na vojnu na dva roky. Po vojně se do fabriky vrátil. Pak se oženil a odjel do severočeského kraje pracovat jako konstruktér v Koh-I-Nooru. Nedlouho poté se však vrátil do Kačice a v roce 1966 nastoupil do elektrárny kladenské Poldovky jako pomocný dělník, kde pracoval až do odchodu do důchodu v roce 2003. V Kladně bydlel v bytě v Kročehlavech. S odchodem do důchodu odešel též z Kladna a vrátil se zpět do Kačice, kde žije dosud.

Inf. 8, muž, 1948

Od narození až dosud žije v rodinném domě v Kladně Rozdělově. Vystudoval elektrotechnickou průmyslovou školu v Kladně a následně studoval pět let na ČVUT v Praze. Rok pracoval ve Středočeských energetických závodech v Praze a poté nastoupil na pozici elektrikáře do kladenské Poldovky, kde strávil 19 let. Celý život se ve volném čase věnoval sportu. Oženil se v roce 1972 a z manželství má dvě děti. V současné době je rozvedený a v důchodu.

Inf. 9, muž, 1944

Narodil se v Kladně Dubí, kde bydlel s rodiči, babičkou a dvěma sourozenci v domě. Vystudoval strojní průmyslovou školu v Kladně a šel pracovat do Poldovky jako konstruktér. Po roce dostal nabídku studovat jako stipendista vysokou školu v Ostravě. Po absolvování šel pracovat do železárn Koněv, ale po třech letech udělal konkurz do výzkumu Poldovky. V roce 1979 přijal nabídku na práci v Praze na Ministerstvu hutnictví a těžkého průmyslu, kde působil necelé dva roky. Pak se opět vrací do Poldovky tentokrát jako technolog a nakonec dělal vedoucího

ocelárny č. 3 až do roku 2003, kdy jí byl jako jedné z posledních oceláren ukončen provoz. Bydlí v bytě na sídlišti v Kročehlavech, je rozvedený a v důchodu. Z manželství má jednu dceru.

Inf. 10, žena, 1950

Narodila se v Karlových Varech, ale ještě jako dítě se přistěhovala s rodiči a dvěma sestrami do Kladna Rozdělova. Po ZŠ šla na kladenskou hutní průmyslovku. Poté šla pracovat do Poldovky do kanceláře, kde zůstala do doby, než šla na mateřskou. S dětmi byla doma šest let. Poté nastoupila do MTH (Mechanizace traťového hospodářství) na pozici normovačky. Zde pracovala do roku 1996. Nyní bydlí v panelovém domě v Rozdělově. Je v důchodu a rozvedená. Z manželství má dvě děti.

10 RESUMÉ

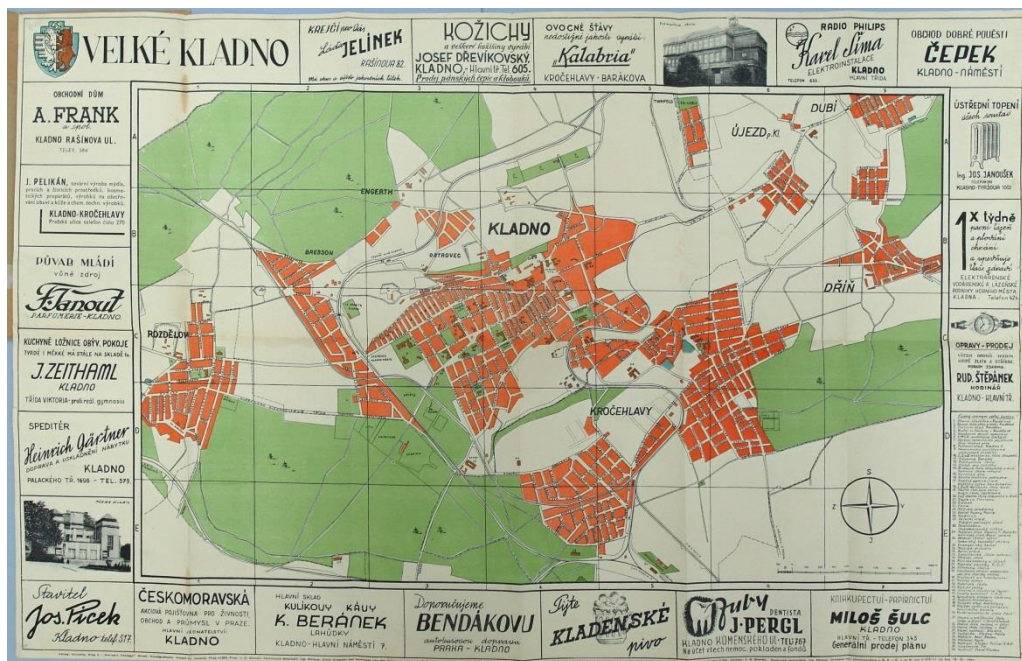
How do the residents of Kladno remember the era of socialism? And how do they perceive their lived experience in the context of the physical environment of the city of Kladno? The purpose of this work is to take down shared ideas of inhabitants of Kladno about their lived space in the socialist period. I decided to look for the answers to the questions through commemorative narratives. The introductory part of this work is dedicated to the memory as a theoretical concept, object and instrument of social scientific research. In my own research I use memory and remembering of actors, resp. narrative reconstructions of their shared past in the context of the specific material environment of Kladno.

Attention is also paid to the spatial and social development of the city, internal links between the historical processes in which Kladno have been a part of and how they affect the lived space and everyday life of people living in this city. A partial aim of this work is to take down symbols which were reproduced in the Kladno area and to describe how the narrator reflected it from today's perspective. Another part of the text is devoted to the concept of socialist ideology as a system of symbols. Attention is paid to typical symbols of Kladno in public space with the form of statues, monuments, buildings or entire neighborhoods, symbolic meaning of the word "red Kladno" and the symbolic value of Poldi Kladno. The aim of the chapters devoted to this theme is present how was the city of Kladno experienced and perceived by its inhabitants and to highlight the symbolic aspects of the city reflected by the informants.

The final part deals with personal strategies of experience of everyday life in socialist era. People perceive home as a refuge in which were formed various strategies of experience of socialist everyday life. In commemorative narrations the informants describes the various ways of adapting to social norms and values typical for the socialist era. Living in

this period brought many life situations that people had to deal with alternative methods. The purpose of this work is not factual reconstruction of the past, but the recording of individual experience, which may be different in each case, but often bears common features of how is the past narrated, what is emphasized and what is ignored. Through the commemorative narrative is revealed the line of private life of the individual and also certain social phenomena.

11 PŘÍLOHY

Obr. 1 – Velké Kladno, 1941

zdroj: ze sbírky Sládečkova vlastivědného muzea v Kladně

Obr. 2 - Kladno, 1877-80

zdroj: VGHMÚř Dobruška, dostupné na: kontaminace.cenia.cz

Obr. 3 - Kladno, 1951

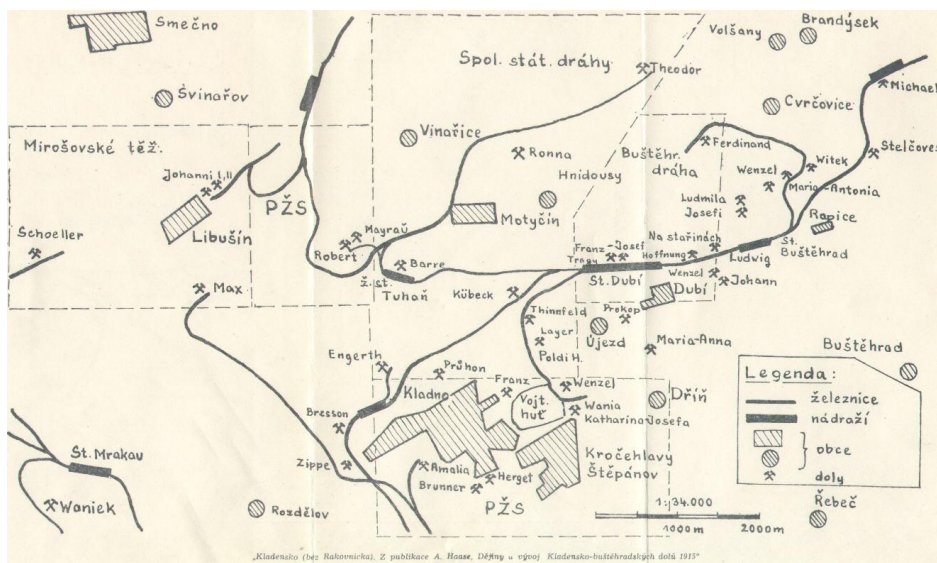
zdroj: ze sbírky Sládečkova vlastivědného muzea v Kladně

Obr. 4 - Kladno, 1993

zdroj: ze sbírky Sládečkova vlastivědného muzea v Kladně

Obr. 5 – Kladenské doly, 1915, z publikace A. Haase, Dějiny a vývoj Kladensko-buštěhradských dolů 1915.